

UNIVERSITAT DE BARCELONA

**LA INSTITUCIONALITZACIÓ DE L'ACTIVITAT
ATLÈTICA A CATALUNYA: EL CAS DE NEMESI
PONSATI**

MIQUEL ROBERT I FERRER

**LA INSTITUCIONALITZACIÓ DE L'ACTIVITAT
ATLÈTICA A CATALUNYA: EL CAS DE NEMESI
PONSATI**

UNIVERSITAT DE BARCELONA
DIVISIÓ DE CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ
DEPARTAMENT DE TEORIA I HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ

INSTITUT NACIONAL D'EDUCACIÓ FÍSICA DE CATALUNYA
CENTRE DE BARCELONA

PROGRAMA DE DOCTORAT
“ACTIVITAT FÍSICA: ANÀLISI INTERDISCIPLINÀRIA”
Bienni 1989/91

LA INSTITUCIONALITZACIÓ DE L'ACTIVITAT
ATLÈTICA A CATALUNYA: EL CAS DE NEMESI
PONSATI

Per optar al títol de

Doctor en Filosofia i Ciències de l'Educació, Secció Ciències de l'Educació

Tesi doctoral presentada per

MIQUEL ROBERT I FERRER

DIRECTOR

DR. CONRAD VILANOU I TORRADO

Barcelona, novembre 1999

Al meu pare Gabriel Robert i Pastor

Agraïments

A la professora Antonieta Carreño, per la seva constant ajuda en la realització d'aquest treball.

Al professor Conrad Vilanou, qui m'ha dedicat temps, coneixements i amistat.

A la professora Caterina Lloret, per la seva inestimable col·laboració.

Als professors Albert Batalla, Marta Carranza, Armando Álvarez, M. Luisa de Fuentes, Teresa Godall i a tots els companys de Departament, per la paciència i el suport que sempre m'han demostrat.

A la Mireia Lluch pel temps dedicat a ajudar-me.

A Josep Mª Mestre per la seva col·laboració en el format definitiu de la tesi.

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ.....	13
1.1. El mestratge de Nemesi Ponsati.....	13
1.2. Recuperar el passat de l'educació física.....	15
1.2.1. Problemes d'una aproximació bibliogràfica.....	17
1.3. Procés de construcció del treball i metodologia.....	19
1.4. Estructura.....	23
2. BREUS ANTECEDENTS HISTÒRICS DE L'ACTIVITAT FÍSICA.....	25
2.1. Justificació.....	27
2.2. Antecedents.....	27
2.3. L'activitat física prehel·lènica.....	30
2.4. La Grècia clàssica.....	33
2.5. El món llatí.....	39
2.6. L'edat mitjana i el Renaixement.....	42
2.7. Altres cultures.....	46
2.8. De la Il·lustració al segle XX.....	50
2.9. Un comentari a l'evolució històrica de les pràctiques físiques.....	57
3. LA INSTITUCIONALITZACIÓ DE L'ACTIVITAT FÍSICA A CATALUNYA.....	63
3.1. Introducció.....	65
3.2. La Catalunya del segle XIX.....	66
3.2.1. L'evolució demogràfica.....	66
3.2.2. Les transformacions de l'agricultura.....	67
3.2.3. La revolució industrial.....	68
3.2.4. Les noves construccions.....	69
3.2.5. El canvi social.....	69
3.2.6. El canvi polític.....	71
3.2.7. El canvi cultural.....	72
3.3. La introducció de l'esport a Catalunya.....	73
3.3.1. El cos oblidat.....	73
3.3.2. Les vies de penetració.....	76
3.3.2.1. L'Exèrcit, la preparació militar i la Escuela Central de Gimnasia.....	76
3.3.2.2. Els higienistes.....	79
3.3.2.3. Els estrangers.....	82
3.3.3. Els gimnasos com a consolidació de la pràctica esportiva.....	86
3.3.4. El moviment de renovació pedagògica i el foment de l'educació física a l'escola.....	90
3.3.4.1. Els inicis de l'Escola Nova a Catalunya.....	92

3.3.4.2.	Altres corrents ideològics dins l'Escola Nova.....	93
3.3.4.3.	L'Escola de Mestres de Joan Bardina.....	94
3.3.4.4.	L'Escola Nova Pública.....	96
3.3.4.5.	La vida de Pere Vergés.....	99
3.3.5.	El Club de Natació Barcelona.....	103
3.3.6.	Algunes consideracions al procés d'institucionalització de les pràctiques corporals.....	109
4.	LA INSTITUCIONALITZACIÓ DE L'ACTIVITAT ATLÈTICA A CATALUNYA.....	113
4.1.	Antecedents.....	115
4.2.	La introducció de l'atletisme.....	119
4.3.	El segle XX.....	121
4.3.1.	Pere Prat, un dels primers campions catalans.....	124
4.4.	L'any 1914, decisiu per a la institucionalització de l'atletisme.....	126
4.5.	La fundació de la Federació Catalana d'Atletisme.....	131
4.6.	El primer Campionat de Catalunya.....	135
4.7.	L'any 1918 i l'etapa d'estancament.....	141
4.8.	La primera olimpíada.....	143
4.9.	De l'Exposició Internacional a la Guerra Civil.....	147
4.10.	Breu anàlisi del procés d'institucionalització de l'activitat atlètica a Catalunya.....	151
5.	LA VIDA DE NEMESI PONSATI.....	155
5.1.	Infància i joventut.....	157
5.2.	Anys de dirigent.....	162
5.3.	La Guerra Civil.....	174
5.4.	El franquisme.....	178
5.5.	La transició democràtica.....	191
5.6.	De l'exemplaritat de Nemesi Ponsati.....	194
6.	EL VESSANT PEDAGÒGIC DE NEMESI PONSATI	197
6.1.	Primers contactes amb el món de l'ensenyança.....	199
6.2.	L'amistat amb Pere Vergés.....	202
6.3.	La relació amb Joan Trigo.....	204
6.4.	Nemesi Ponsati i el noucentisme.....	212
6.4.1.	El sentit social del noucentisme.....	212
6.4.2.	La pedagogia noucentista.....	214
6.5.	La pedagogia esportiva de Nemesi Ponsati	216
6.6.	La fundació de l'Escola Garbí.....	221
6.7.	Punt final.....	224
6.8.	Algunes reflexions sobre la pedagogia de Nemesi Ponsati.....	226

7. CONCLUSIONS.....	229
7.1. La vigència del pensament de Nemesi Ponsati i noves línies d'investigació.....	240
8. FONTS BIBLIOGRÀFIQUES I ORALS.....	243
8.1 Llibres.....	245
8.2 Revistes.....	253
8.3 Adreces electròniques.....	255
8.4 Fonts orals.....	256
ANNEX.....	257
9. ENTREVISTES.....	259
I. Entrevista a Francesc Castelló.....	261
II. Entrevista a Carme Ponsati i Dolors Ponsati.....	268
III. Entrevista a Llorenç Cassi.....	287
IV. Entrevista a Romà Cuyàs.....	294
V. Entrevista a Ernest Lluch.....	314
VI. Entrevista a Robert Vergés.....	328
VII. Entrevista a Núria Andreu.....	333
VIII. Relació d'imatges fotogràfiques.....	343
10. CITACIONS.....	355

1. INTRODUCCIÓ

1.- INTRODUCCIÓ

1.1. EL MESTRATGE DE NEMESI PONSATI

Quan el 1967 vaig començar a pujar a l'Estadi de Montjuïc vaig fer-ho amb un cert aire de prova i sobretot per acompanyar uns amics que eren els qui de veritat guanyaven les curses a la meua escola. Però allà ens va rebre un senyor ja gran que va recordar-me un savi distret i que va començar a ensenyar-me no tan sols a estimar aquell esport, sinó una sèrie de valors que he anat apreciats a mesura que la meua vida avançava. Aquell home era Nemesi Ponsati i Solà, un pedagog de l'esport a qui no se li ha reconegut prou la gran tasca educativa i de divulgació de l'esport que va dur a terme, potser perquè la seva obra no va quedar reflectida en cap document ni en cap reflexió teòrica. La seva obra va ser eminentment pràctica, però quan s'aprofundeix una mica en la seva vida podem comprovar que precisament per aquest caràcter vivencial el seu pensament adquireix una dimensió extraordinària, perquè va ser fidel a uns principis i uns valors al llarg de tota la seva vida.

Nemesi Ponsati és fill d'una època amb una forta voluntat transformadora i ell mateix forma part d'una generació d'homes extraordinaris que per mitjà de la pedagogia van lluitar per aconseguir una societat més lliure, culta i democràtica. I com ell hi va haver a Catalunya molts personatges que d'una manera totalment anònima i desinteressada van treballar perquè, pels camins de l'esport, el nostre país avancés cap a formes més humanes i lliures de convivència.

Durant molts anys –els quals inclouen la meua etapa de formació universitària– tota

l'educació física del país. Naturalment, això va ser degut al fet que el pensament d'aquest col·lectiu estava molt allunyat del model d'educació i del model esportiu que el franquisme va intentar imposar-nos. Amb aquesta tesi voldria aconseguir, a més dels objectius acadèmics, dos objectius que podríem qualificar d'humans. D'una banda, voldria retre un sincer homenatge, a través de la figura del senyor Ponsati, a totes aquestes persones que primer van ajudar a introduir l'esport a Catalunya i que després, quan el model esportiu que imperava va ser un model militarista i molt allunyat del sentit d'educació integral que ells havien defensat, van ser capaços amb el seu treball diari de preservar uns valors que en el moment actual prenen una rellevància extraordinària.

I, de l'altra, el segon objectiu faria referència més aviat a la meva formació acadèmica. Gràcies al treball d'investigació dut a terme, he pogut rellegir i, a vegades, descobrir, una sèrie de referents que ara considero cabdals per a qualsevol persona que vulgui dedicar-se a l'educació. Em refereixo a alguns dels considerats com a clàssics en aquesta matèria, des de Plató fins a Ramon Llull o des de Rousseau fins a Spencer. Però principalment m'ha permès aprofundir en una sèrie de moviments que marquen de manera significativa la pedagogia al nostre país, em refereixo a l'Escola Nova, al moviment higienista, als corrents llibertaris, i principalment, al noucentisme, que crec que és el pensament que més va influenciar en la filosofia de Nemesi Ponsati i que pot ser que hagi estat injustament oblidat pels estudiosos de l'activitat física i l'esport al nostre país.

1.2. RECUPERAR EL PASSAT DE L'EDUCACIÓ FÍSICA

Fa anys la importància i la dignitat de la història acostumava a ser el primer tema tractat per la historiografia, i així es posava de manifest en els primers capítols de molts tractats d'història considerats com a clàssics. Un clar exemple d'això podria ser el primer capítol del *Genio de la historia* (1651), escrita per Fray Gerónimo de San José, en què es tractaven la importància, la dignitat i la naturalesa de la història.¹

Avui dia aquesta consideració està mancada de sentit, ha canviat completament el context en què va ser escrita. Però hi ha d'altres raons que ens obliguen a interrogar-nos sobre la utilitat d'un treball d'investigació historiogràfica.

En primer lloc, per la crisi que pateix la història com a ciència i per la dispersió de concepcions, de mètodes i de camins que ha caracteritzat el treball dels historiadors durant la segona meitat d'aquest segle. Una crisi en la qual han col·laborat els historiadors en el seu procés d'autoreflexió crítica.

En segon lloc, per la generalització en determinats àmbits socials i acadèmics d'una actitud d'infravaloració cap als estudis i anàlisis històrics. Això tindria una referència en el cas de les facultats d'educació, on els apartats d'estudi de la història de l'educació cada cop tenen menys pes específic en la formació dels docents.

Tot això es veu multiplicat en el si d'una societat en què prima l'última, on el discurs televisiu i el rellotge digital representen l'oblit del passat. I encara més en el cas de l'educació física i l'esport, camps on la transformació a la qual els han obligat els nous mitjans de comunicació ha propiciat que el fet de parar el temps, prendre distància i analitzar el passat s'hagi convertit en un exercici a contracorrent del que marca la societat.

---

1. Fray Gerónimo de San José, *Genio de la historia*.

societat. Malgrat això, alguns autors, com el professor Antonio Viñao,² defensen el concepte que la història és memòria i record, linealitat i seqüenciació, relació i connexió, passat, present i futur lligats de tal manera que formen un tot. Buscant un símil esportiu podríem dir que l'atleta no pot córrer sempre endavant malgrat que aquesta sigui la seva meta, no poden deslligar-se els seus records actuals amb la preparació que ha portat a terme durant tota la temporada, la temporada anterior, i el treball i l'entorn que l'han portat al seu nivell actual. És impossible entendre el present i fer les mínimes previsions de futur si no entenem que tot forma part d'una línia contínua de la qual el present només és un punt dins d'una llarga trajectòria. També acceptant aquest concepte de la història que defensa Viñao podem introduir els principis de l'historicisme que dóna C.M. Rama³ i que són els següents: 1) La història humana és canvi, evolució, l'esdevenir perpetu; 2) No hi ha veritats, idees o valors universals i eterns; 3) Cada fet o procés històric té una individualització absoluta, donades la multiplicitat i la varietat del fet humà, encara que admet l'ús del mètode comparatiu; 4) No existeix una naturalesa humana immutable; 5) L'home social és un ésser històric; 6) Els fenòmens psicològics, socials, culturals, etc. són històrics, ja que l'objecte de la història és la suma de l'existència; 7) Tot judici lògic o vulgar és un judici històric; 8) Cada època s'explica en una unitat, tenint en compte antecedents, ambient, etc.; 9) Una concepció històrica del món substitueix les concepcions filosòfiques o teològiques del món.

Per això, basant-nos en aquest principi d'individualització de la història, voldríem que la biografia de Nemesi Ponsati ens servís de referent per conèixer i valorar els diferents moments pels quals va transcórrer tot el procés d'institucionalització de l'esport al Principat de Catalunya.

---

2. Antonio Viñao, *De la importancia y utilidad de la historia de la educación*. pàg. 19.

1.2.1. PROBLEMES D'UNA APROXIMACIÓ BIBLIOGRÀFICA

Quan, partint d'aquesta individualització de la història, volem aproximar-nos a un subjecte, encara que sigui com un referent d'un moment històric, la biografia es converteix en l'element clau d'aquest procés. Però el treball bibliogràfic presenta una sèrie de problemes o dificultats. Aquests problemes han estat perfectament descrits per Anna Forés,⁴ i són els que presentem a continuació.

El primer seria prendre com a eix del discurs de la redacció de la investigació únicament l'estructura narrativa, la qual cosa provocaria una visió molt limitada de la seva vida, obra i pensament. Per aquest motiu hem buscat d'altres mètodes d'exposició que permetin establir vinculacions amb altres nivells d'anàlisi i, per tant, ens donin una perspectiva prou ampla de la seva vida i entorn.

El segon problema consistiria a no caure en una identificació personal amb el personatge estudiat. Això, malgrat que és força difícil, en casos com el de Nemesi Ponsati pot intentar-se prenent una distància òptima respecte a la seva vida i actuacions.

El tercer problema és el fet de poder englobar la persona en els seus diferents nivells i, per tant, analitzar-lo des d'una perspectiva global.

Pierre Vilar analitza aquesta relació entre l'estudi de la individualitat i els diferents nivells en què pot moure's: "Tota identitat individual es troba marcada, en diferents nivells, per la consciència d'estar lligada a diversos conjunts jerarquitats: 1) El món sencer, percebut per cada home d'una manera, i a un nivell molt particular de coneixement; 2) Un món de valors, heretat o construït, en relació amb el qual tot individu situa i jutja els seus semblants pròxims o llunyans; 3) La comunitat política a la qual tota persona es troba

---

3. C.M. Rama, *Teoría de la historia*, pàg. 102.

4. Anna Forés, Joan Bardina Castarà: *Educador catalán y sus proyecciones en Chile*, pàg. 33-35.

qual tota persona es troba associada jurídicament, que li garanteix determinats drets i li imposa determinats deures, acceptats, segons els moments i les situacions, de mala gana, amb resignació o amb fervor i entusiasme; 4) Existeix, finalment, per a tot home un horitzó preferit, proposat per la infància o adoptat per una elecció, on ell se sent 'a casa' més que en cap altra part del món (...) El joc entre aquestes pertinences, molt variable segons els moments, és important en tot destí individual, i la distribució estadística de les actituds i les decisions que aquest joc comporta és factor d'història.”⁵

De tots aquests nivells dels quals parla Pierre Vilar, en aquesta tesi biogràfica sobre l'obra de Nemesi Ponsati en destacarem les actituds i els plantejaments pedagògics per damunt d'altres aspectes com podrien ser la vida privada o els plantejaments polítics.

---

5. Pierre Vilar. *Pensar històricament. Reflexions i records*. pàg. 8.

1.3. PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ DEL TREBALL I METODOLOGIA

La biografia de Nemesi Ponsati que presento no pretén, de cap manera, ser exhaustiva. Aquesta tasca, que sempre és prou difícil, en el cas d'un home tan emprenedor com el que aquí estudiarem encara se'ns planteja amb més dificultat. La quantitat d'iniciatives en què va intervenir, els atletes que van passar per les seves mans, les relacions d'amistat que va mantenir al llarg de la seva vida fan que l'estudi de la seva vida sigui una tasca tant complexa com interessant. El que intentaré serà relacionar-lo i analitzar les relacions i influències que, per mitjà de coneixences, de viatges o de l'estudi van ajudar a configurar els seus plantejaments pedagògics. És per aquest motiu que l'apartat que dedico a analitzar l'entorn de la seva vida i obra és més extens que el dedicat a la descripció de la seva biografia. El procediment utilitzat per reconstruir i situar la vida de Nemesi Ponsati es fonamenta en la metodologia històrica.

En el procediment heurístic hem investigat i recollit les dades, i en l'hermenèutic hem interpretat aquestes fonts.

Les fonts en què s'ha fonamentat la fase heurística són les següents:

- La meva relació amb el senyor Ponsati.
- Les entrevistes realitzades a familiars, exatletes i amics personals.
- Articles que va publicar.
- Articles que feien referència a la seva persona.
- Bibliografia sobre la seva vida.
- Bibliografia sobre el seu entorn.
- Fotografies.

Aquesta documentació es troba repartida en les biblioteques i centres d'informació següents:

- Biblioteca de la Universitat de Barcelona, campus de la Vall d'Hebron.
- Biblioteca de l'INEF de Barcelona.
- Biblioteca de la Direcció General de l'Esport de la Generalitat de Catalunya.
- Arxiu bibliogràfic del Club de Natació Barcelona.
- Arxiu bibliogràfic de la Federació Catalana d'Atletisme.

Així mateix, hem consultat diverses adreces d'Internet entre les que destacaria les següent:

- <http://libl0.bham.ac.uk/isgMainLibrary/censsah/> (Biblioteca de la Universitat de Birmingham).
- <http://www.askesis.awakis.es/> (*Revista electrònica d'Educació Física i Esports*).
- <http://www.sirc.ca/revista/> (*Revista d'Educació Física i Esports*).
- <http://www.uida.es/iasi.html> (Associació Internacional d'Informació Esportiva).
- <http://www.edunet.com/edunet/search/htm/> (Base de dades per als professionals de l'educació física).
- <http://metalab.unc.edu/cisco/edu-arch.htm/> (Base de dades amb continguts d'educació física).

A més de les adreces electròniques sobre catàlegs de llibres, també hem consultat la

l'educació física i l'esport:

- José Luis Pastor Pradillo: *La educación física en España: fuentes y bibliografía básicas*, Universitat d'Alcalà, Alcalà d'Henares, 1995.

Metodologia de les entrevistes

Denzin⁶ proposa tres models d'entrevista en un procés investigador. En primer lloc, l'entrevista estandarditzada preseqüenciada, que vindria a ser un qüestionari realitzat de forma oral. A tots els entrevistats se'ls fan les mateixes preguntes i en el mateix ordre. Denzel recomana aquest model d'entrevista per a aquelles situacions en què les respostes siguin fàcilment quantificables.

Segonament, l'entrevista estandarditzada no preseqüenciada vindria a ser una variant de l'anterior en què tots els entrevistats responen a les mateixes preguntes però l'ordre pot modificar-se segons les reaccions d'aquests. Aquest model d'entrevista busca els mateixos objectius que l'anterior, però permet una actitud més natural i oberta en l'entrevistador.

En tercer lloc, el model seria el de l'entrevista no estandarditzada en què l'entrevistador prepara una guia en la qual es marquen les línies generals, però l'orientació de l'entrevista és informal i ni l'ordre ni el context de les preguntes estan prefixats.

Zelditch,⁷ per exemple, recomana aquest últim model d'entrevista per obtenir dades sobre incidències i històries. En el cas concret d'aquesta investigació, tenint en compte que els entrevistats cobrien diferents aspectes de la vida de Nemesi Ponsati i que les dades que aportaven eren difícils de quantificar, vam optar pel model d'entrevista no estandarditzada per dur a terme les converses amb els testimonis que aportaven dades i impressions sobre

dades que aportaven eren difícils de quantificar, vam optar pel model d'entrevista no estandarditzada per dur a terme les converses amb els testimonis que aportaven dades i impressions sobre la vida del senyor Ponsati.

La interpretació de les dades recollides ens ha permès una descripció completa de la vida i de l'entorn de Nemesi Ponsati, així com una explicació del seu entorn cultural i de les característiques de la seva obra.

Per tal d'aconseguir aquesta interpretació, al final de cada capítol hi ha un apartat d'anàlisi de la informació que conté, de manera que puguem crear un teixit d'informacions que afavoreixi la contextualització, la descripció i l'explicació del procés d'institucionalització de l'activitat física en general i del cas de Nemesi Ponsati en particular.

En aquest apartat, en què expliquem les fonts de la tesi, voldria fer esment de la importància de les fonts orals dins d'aquest treball. En aquest aspecte, i per destacar el valor d'aquestes aportacions, voldríem citar Lutz Niethammer,⁸ qui reclama per a la "història oral" un paper destacat dins la historiografia, no tan sols com un determinat tipus d'història fonamentat en la tradició oral, sinó com una tècnica específica d'investigació contemporània que alhora permet una concepció més àmplia del passat immediat i de la seva elaboració sociocultural com a història; així, la seva pràctica retorna sobre la comprensió de la història en general.

De la mateixa manera que l'arqueologia crea, a partir d'una forma específicament fragmentada, bases per a una percepció, també la història oral facilita una nova percepció del passat, en aquest cas la de la dimensió de l'experiència. Pensem, doncs, que el treball

---

6. N.K. Denzin. *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*.

7. M. Zelditch. *American Journal of Sociology*, núm. 67, pàg. 566-576.

1.4. ESTRUCTURA

Aquest treball està estructurat en cinc grans blocs que intenten fer una aproximació a la vida i l'entorn de Nemesi Ponsati. La distribució dels capítols segueix una aproximació dels aspectes de la seva biografia, des dels més remots fins als més propers.

El primer gran bloc, que correspon al segon capítol, fa un repàs per la història de l'educació física i l'esport en les societats que ens són més properes, tot i acceptant que el concepte *d'esport* és un concepte del segle passat i que és molt discutible la seva utilització en activitats físiques amb uns objectius i valors molt allunyats dels que avui dia engloba aquest concepte. Aquest capítol està compost per vuit subapartats, dels quals fem especial atenció al que conté les escoles europees d'educació física, per la destacada influència que van tenir en la introducció de l'exercici físic a Catalunya, influència que encara es pot veure en els corrents actuals de l'educació física a Espanya. També intentem d'explicar en l'anàlisi d'aquest breu repàs de la història de l'esport com les característiques d'una determinada societat fan que les pràctiques d'aquella mateixa societat siguin d'aquesta manera i no d'una altra.

El segon bloc, que correspon al capítol tercer, parla sobre la institucionalització de l'activitat física a Catalunya, i aquí destacariem dues institucions o moviments que pensem que van influenciar extraordinàriament en la vida de Nemesi Ponsati, ens referim a l'Escola Nova, amb tots els grans pedagogs que van integrar aquest moviment i molt especialment Pere Vergés, amb qui Nemesi Ponsati va mantenir una gran amistat al llarg de tota la seva vida. Un altre punt que mereix especial atenció es refereix al procés de

---

8. Lutz Niethammer. *Historia y Fuente Oral*, núm. 2, pàg. 5 i 6.

2. BREUS ANTECEDENTS HISTÒRICS DE L'ACTIVITAT FÍSICA

2. BREUS ANTECEDENTS HISTÒRICS DE L'ACTIVITAT FÍSICA

2.1. JUSTIFICACIÓ

L'objectiu d'aquest capítol no és fer una història de l'activitat física i de l'esport de manera exhaustiva, cosa que ja han fet molts altres autors i seria més propi d'un altre tipus de treball acadèmic, sinó fer un petit recordatori d'alguns dels moments més significatius d'aquesta història, a fi de facilitar la introducció en el període històric comprès entre els anys immediatament anteriors i els que corresponen a la vida de Nemesi Ponsati, de tal manera que puguem contextualitzar prou àmpliament l'activitat i el pensament del nostre personatge.

2.2. ANTECEDENTS

L'activitat física va estretament lligada al gènere humà: tots els seus actes tenen en un grau més o menys elevat un component físic. Però en aquest cas només tractaré de l'activitat física relacionada amb l'educació o amb l'esport. Per tant vegem el sentit de la paraula *esport*.

Segons el *Diccionari de la llengua catalana* (1982), la paraula *esport* significa: Exercici corporal practicat, especialment a l'aire lliure, per afecció, competició o exhibició. Aquests, doncs, seran els conceptes de pràctica corporal que intentarem descriure.

Una gran majoria d'autors consideren que la paraula *esport* prové de l'anglesa *sport* i aquesta, del francès antic *desport*. Segons el professor de la Universitat de Barcelona Conrad Vilanou, això podria ser pel sentit de la paraula: "A l'edat mitjana, *deportar* volia dir 'sortir fora de les muralles', que és el que feien alguns dels ciutadans de les antigues viles per practicar determinats jocs i entreteniments, molts dels quals tenien un gran componen físic."

viles per practicar determinats jocs i entreteniments, molts dels quals tenien un gran componen físic.”

Michel Lemoine⁹ corrobora aquesta versió i cita el místic i enciclopedista francès Hugues de Saint-Victor el qual en el segle XII ja la utilitza en aquest sentit.

També M. Piernavieja,¹⁰ citant Menéndez Pidal, assenyala que la paraula *deport* s'utilitza per primer cop en llengua provençal en un poema de Guillem de Poitiers (1071-1127).

En les *Cànticas* d'Alfons X s'utilitza amb freqüència com a divertiment de tota mena, fins i tot sexual, encara que la referència més utilitzada és la de “deportarse con pelotas”, fent una clara al·lusió als jocs de pilota.

Més a prop nostre, el *Diccionari etimològic* de Joan Coromines també corrobora aquesta versió i explica com el mot *deport*, o *deportarse*, era utilitzat com a antitètic de *treball* o *sofriment*, i cita diversos autors medievals com a referència “Lo bisbe venc cavalcant e venc de deportar defora la ciutat, per tal que fos pus sa. Lo bisbe havia en costume aquest deport tots jorns, e puxes après la missa anava menjar” (*Blanquerna* I, 98.8).

Però, sens dubte, podem preguntar-nos el perquè de la necessitat d'unes determinades pràctiques físiques i quin és l'origen de la pràctica corporal en general i d'allò que anomenem *esport* en particular. Segons Mandell,¹¹ les teories sobre l'origen de la pràctica esportiva es podrien resumir en les tres següents:

Teoria marxista: aquesta teoria neix de la pràctica del procés laboral. L'home llançava la javelina per caçar i naturalment no solament per això, sinó per defensar-se. Li era de vital importància córrer, saltar, llançar. Així, pot ser fàcil pensar que en moments de lleure

---

9. Michel Lemoine, *Le sport chez Hugues de Saint-Victor. Jeux, Sports et Divertissements au Moyen Âge et à l'Âge classique*, pàg. 131-141.

10. M. Piernavieja, *Depuerto, deporte. Protohistoria de una palabra*, tom II.

11. Richard Mandell, *Historia cultural del deporte*, pàg. 2-5.

12. Johan Huizinga, *Homo ludens*.

més precisió. També és fàcil pensar que els criadors de cavalls organitzessin curses per veure quins exemplars eren més ràpids.

Teoria etològica: segons aquesta teoria, l'activitat física de l'home respon a un instint, a un impuls animal que l'empeny a jugar, a experimentar amb el seu cos, igual que la majoria d'animals ho fan com una preparació per a la vida. És prou conegut, i fins i tot hi ha força documentals on els cadells de diferents espècies juguen entre ells imitant els moviments que més endavant els permetran capturar les seves primeres peces de caça o fugir dels seus predadors. Un dels primers i principals defensors d'aquesta teoria va ser Johan Huizinga.¹²

Teoria de culte: per a aquesta teoria, les pràctiques físiques tingueren el seu origen en les relacions de l'home amb les divinitats. Un exemple clar d'aquesta teoria seria el joc de la pilota practicat pels pobles maies i asteques per tot Mesoamèrica, on els conceptes *competició* i *ritus* es barrejaven de tal manera que és impossible diferenciar-los; o els mateixos jocs olímpics de la Grècia clàssica, celebrats en honor de Zeus.

De totes maneres i vist des dels nostres dies, sembla que al llarg de la història aquestes tres teories s'han barrejat i entrelaçat múltiples vegades. L'activitat física, per tant, ha anat lligada tant a aspectes naturals, genètics i de supervivència individual i tribal com, sobretot, a aspectes culturals, variant aquests aspectes des dels ritus d'iniciació, aspectes lligats amb l'economia o relacions simbòliques amb les divinitats.

2.3. L'ACTIVITAT FÍSICA PREHEL·LÈNICA

Les primeres restes de l'home primitiu el situen a l'Àfrica austral fa uns 500.000 anys. Però, de fet, la gran majoria d'antropòlegs coincideixen en el fet que les formes de vida de tots els pobles prehistòrics no es diferencien d'una manera significativa, i el fet que, tant en les restes arqueològiques trobades com en les diferents representacions gràfiques que han arribat fins als nostres dies, s'hagin trobat diferents utensilis, principalment de caça, ens permet imaginar que la majoria d'aquests pobles practicaven algun tipus d'activitat per exercitar-se i per millorar en aquestes arts.

Amb la creació de les primeres ciutats a la conca dels rius Tigris i Eufrates comença a millorar la qualitat de les restes que aquests pobles ens deixen i, malgrat que no es troben gaires documents que ens expliquin quin tipus de pràctiques físiques duïen a terme, podem destacar-ne algun com ara un baix relleu representant tres nedadors assiris, dos d'ells amb flotadors i un tercer fent una mena de crol, o uns altres que representen dos lluitadors. També se'n troba un altre on es veuen dos boxejadors preparats per lluitar. Tot semblar indicar que la majoria d'aquestes activitats es feien perquè les classes dominants no es relaxessin i es mantinguessin preparades per al combat.

El domatge dels cavalls, bé per la carn que proporcionaven o bé per feines agrícoles, comença a afavorir el fet que ocasionalment es practiquessin curses d'aquests animals entre els pobladors de les esmentades civilitzacions. Hi ha un text del 1360 aC anomenat *Text de Kikkulis* que és un autèntic manual per a la cria, l'alimentació i l'entrenament dels cavalls per a les curses que s'hi disputaven.

Pel que fa a l'antic Egipte, hi ha la tendència a creure que les pràctiques físiques eren molt més esteses que en altres pobles de la mateixa època, fins i tot que alguns elements d'aquestes activitats s'utilitzaven en l'educació dels joves aristòcrates, principalment en

l'aprenentatge de la natació. Segons explica Decker,¹³ el fet de saber nedar implicava pertànyer a un estatus social elevat. Entre l'aristocràcia era un fet comú la pràctica del tir a l'arc o les curses de carros estirats per dos o més cavalls. Entre el poble també eren habituals les pràctiques físiques, i prova d'això és la gran quantitat de gravats que ens han arribat on hi ha representats joves que lluiten, que aixequen sacs de sorra i fan salts de llargada i alçada. Entre les restes de les tombes d'infants, és freqüent trobar-hi pilotes de cuir plenes de palla premada, fusta o terra cuita, cosa que ens fa pensar que aquest element formava part de les distraccions dels nens egipcis. També són freqüents les representacions d'escenes de caça d'animals, principalment de lleons, elefants i cocodrils. De fet, des de temps immemorials, els camperols s'havien defensat d'aquests grans animals caçant-los de diverses maneres, però quan cap a la XVIII dinastia van començar a desaparèixer de les planures del Nil els faraons van incorporar la caça i la lluita com una manera de manifestació esportiva molt sovint lligada a determinades celebracions.

Cap a finals del tercer mil·lenni aC l'illa de Creta, aprofitant la seva favorable situació geogràfica, es converteix en el centre cultural més important de la mar Egea. Els pobladors d'aquesta illa, encara que fortament influenciats per Egipte i l'Orient, van saber crear una cultura pròpia i independent que va tenir una influència determinant a tot el Mediterrani oriental. Entre les característiques d'aquesta civilització destaca la forta presència femenina en totes les seves manifestacions culturals. Entre les pràctiques físiques d'aquest admirable poble destaquen la boxa i la lluita.¹⁴

En els diferents murals que han arribat als nostres dies es pot comprovar com la figura dels lluitadors i boxejadors és sempre similar: cintura molt estreta, espatlles amples i braços molt potents. Però pot ser que la pràctica física més popular entre els habitants de Creta no fos

---

13. Wolfgang Decker, *Sports and Games of Ancient Egypt*, pàg. 89.

14. Fernando García Romero, *Los Juegos Olímpicos y el deporte en Grecia*, pàg. 15-17.

cap d'aquestes modalitats de lluita, sinó els jocs de braus. Aquests jocs generalment consistien a saltar de diverses maneres per sobre d'aquests animals, i per les multituds que apareixen als gravats i relleus contemplat aquestes exhibicions podem deduir que eren pràctiques tremendament populars.

2.4 LA GRÈCIA CLÀSSICA

Al principi del primer mil·lenni aC el centre cultural del Mediterrani va desplaçant-se cap a la península Grega; això es deu a diversos factors, però sens dubte van contribuir-hi de manera prou important els terribles terratrèmols que van destruir gran part de l'illa de Creta. En l'anomenada *Grècia clàssica* va formar-se una cultura tan important que la seva influència arriba fins als nostres dies. De fet, els seus jocs esportius més importants, els jocs olímpics, es reprenen a l'era moderna, així com el concepte d'olimpíada entès com el període de temps (quatre anys) que transcorre entre uns jocs i els següents. Moltes de les paraules del lèxic de l'educació física provenen del grec, com ara: gymnos-despullat, rècord-recordar, gymnastike-entrenar-se nu, gymnas-lloc on entrenar-se nu, palestra-terrassa a l'aire lliure del gimnàs. Fins i tot el concepte d'*educació física* prové del nom *Physis*, que era la deessa del creixement.

Però tornem a l'illa de Creta. Per nosaltres el lligam entre aquesta illa i la Grècia clàssica seria el que ens explica Homer en les seves obres. De fet, són molts els autors que afirmen que molts dels fets que aquest autor descriu provenen de la tradició oral, i que moltes d'aquestes llegendes naixien a l'illa de Creta. Les seves descripcions dels jocs i les competicions atlètiques fan un paper importantíssim en les seves obres. Com a exemple podríem citar un dels cants de la *Iliada* on descriu els jocs que Aquil·les va organitzar en honor del seu amic Patrocle, que havia mort feia poc. Durant la festa se celebra una cursa on participa Ulisses, un protegit de la deessa Atena. Homer la descriu així: "La cursa a peu té com a premi un gran recipient de plata. Ulisses s'ha inscrit també a la prova, juntament amb dos joves nobles. Tan aviat com Aquil·les ha assenyalat l'arribada i ha donat el senyal de sortida, Ajax se situa al capdavant. Ulisses contraataca i s'apropa a Ajax però no aconsegueix avançar-lo. Entusiasmats, els espectadors animen ambdós corredors.

Desesperat, Ulisses invoca Atena: Ajuda'm, oh deessa; que els meus peus siguin els més ràpids!"

La invocació té efecte: Ulisses sent volar els seus peus, Ajax rellisca damunt de les restes d'un animal recentment sacrificat i Ulisses guanya i s'endú el recipient de plata. El seu jove rival, furiós amb el resultat i amb els efectes pudents de la seva caiguda encara macant el seu rostre, engega els jutges: "Maleïda sort, aquesta deessa sempre al seu costat, com una mainadera embadalida!" Naturalment, la reacció del jove corredor només provocà el somriure dels espectadors, ja que aquests consideraven absolutament normal que els déus ajudessin els seus protegits. Com veurem més endavant, els grecs consideraven que quan un atleta guanyava una prova era un senyal inequívoc dels déus.

Però continuem amb el canvi de l'hegemonia cultural i política des de l'illa de Creta fins al Peloponès.

La societat hel·lènica reunia les condicions perquè les pràctiques físiques assolissin un dels seus nivells més alts al llarg de la història. Era una societat relativament poc pràctica, molt hedonista i amb una gran passió per tota mena de jocs. Un bon exemple d'això seria l'entusiasme amb què els grecs es dedicaven a la pràctica del *kottabos*, un joc de societat que consistia a llançar les últimes gotes de la copa de vi que queden habitualment un cop s'ha acabat de beure contra una tapa de bronze que es balancejava. Finalment, si el llançament era correcte, la tapa de bronze queia sobre un altre plat i feia un soroll estrany; en produir-se aquest soroll havia de pronunciar-se el nom de la persona desitjada.

Així doncs, cap al segle VIII aC es practicaven diferents jocs en honor de diversos déus, però els que van gaudir de més èxit i projecció foren els següents:

En honor de Zeus: jocs olímpics celebrats a Olímpia

En honor d'Apol·lo: jocs pítics celebrats a Delfos

En honor de Posidó: jocs ístmics celebrats a Istme

En honor de Zeus: jocs nemeus celebrats a Nemea

Sens dubte els que més ressò van assolir i els que millor coneixem són els olímpics. Aquests jocs se celebraven el segon o tercer pleniluni alternativament després del solstici d'estiu, aproximadament correspondria a mitjans del mes d'agost. Un temps abans sortien d'Elis (Olímpia) tres heralds que anunciaven per tot el món hel·lènic els jocs i l'inici de la treva olímpica, aquesta era respectada per totes les polis estrictament, i si els atletes per viatjar a Olímpia havien de travessar una ciutat enemiga, podien fer-ho sense cap temor. Els primers jocs olímpics tingueren lloc l'any 776 aC i, malgrat que durant tot el temps que es realitzaren van passar per diferents etapes, hom considera que el període de màxim esplendor fou l'anomenat *període clàssic*, i que correspondria als anys 400 a 300 aC.

Al llarg de tots aquests anys no sempre se celebraren les mateixes proves. A continuació descriuré un llistat de les proves que es van anar afegint fins al 200 aC.¹⁵

EVOLUCIÓ DELS JOCS OLÍMPICS

Des de l'any 776 aC fins al 200 aC:

1a olimpíada 776 aC	Cursa estadi
14a olimpíada 724 aC	Diaulos (cursa doble estadi)
15a olimpíada 720 aC	Dolikhos (cursa de fons 24 v.E)
18a olimpíada 708 aC	Pentatló (5 proves i lluita)

---

15. Diversos autors, *L'esport a l'antiga Grècia*, pàg. 82.

23a olimpíada 688 aC	Pugilat
25a olimpíada 680 aC	Cursa de quadrigues
33a olimpíada 648 aC	Cursa de cavalls i pancraci
37a olimpíada 632 aC	Estadi i lluita juvenil
41a olimpíada 616 aC	Pugilat juvenil
65a olimpíada 520 aC	Cursa portant armes
70a olimpíada 500 aC	Cursa de bigues tirades per mules
71a olimpíada 496 aC	Cursa d'eugues
93a olimpíada 408 aC	Cursa de bigues
96a olimpíada 396 aC	Trompeter i herald
99a olimpíada 384 aC	Cursa de quadrigues tirades per poltres
128a olimpíada 266 aC	Cursa de bigues tirades per poltres
131a olimpíada 256 aC	Cursa de poltres
145a olimpíada 200 aC	Pancraci juvenil

Els guanyadors de les proves olímpiques tan sols rebien un premi simbòlic: una corona de llorer. Però per a la ciutat d'on provenia el guanyador aquesta victòria representava un gran prestigi, significava que aquella ciutat tenia el favor dels déus, cosa que volia dir que les coses s'havien fet com cal. Per tant, les ciutats cada cop obsequiaven els atletes guanyadors amb premis més i més valuosos, fins i tot s'oferien pensions per a tota la vida per a aquests destacats representants de la seva ciutat. Segons el professor López Eire,¹⁶ una de les aportacions més significatives del poble grec va ser que de mica en mica va anar transformant les activitats físiques de rituals religiosos en activitats lúdiques, i encara més, en activitats d'educació física, d'educació, en definitiva. En el període clàssic, els gimnasos

no tan sols eren centres on es practicava l'activitat física, sinó que eren llocs d'intercanvi social, polític, sexual i eren autèntics centres de cultura. Els més coneguts a Atenes eren l'Acadèmia, conegut perquè era el que freqüentava Plató; El Liceu, des d'on Aristòtil impartia el seu magisteri i, per últim, La Cynosarges. Només el fet que els noms d'aquests gimnasos hagin arribat als nostres dies com a sinònims de centres d'ensenyament ja ens pot donar una idea de la influència que per a la cultura occidental ha tingut la cultura que s'impartia des d'aquests llocs.

Quan parlem dels jocs olímpics és gairebé obligat parlar de la gran influència que hi van tenir els espartans. Una bona mostra d'aquest paper rellevant podria ser el fet que, des dels jocs olímpics del 720 aC fins als del 576 aC, els ciutadans d'Esparta van aconseguir 56 victòries sobre les 71 proves disputades. La societat espartana es diferenciava de l'atenesa per diversos aspectes, però potser el més significatiu era el grau elevat de militarització de la seva societat (de fet, al segle VIII aC 9.000 ciutadans espartans exercien una dominació *manu militari* sobre una població de quasi 250.000 habitants).¹⁷ Un altre aspecte diferencial era el seu altíssim concepte de grup, clarament enfrontat a l'individualisme dels ciutadans d'Atenes. (També com a mostra d'aquest aspecte podríem citar la invenció de la Falange, agrupació militar consistent en vuit fileres de soldats que combatien de manera organitzada i que va convertir els exèrcits espartans en gairebé invencibles.) Per mantenir tot aquest ordre s'implantà un sistema educatiu clarament orientat en la preparació de futurs guerrers. De fet, el concepte d'*educació espartana* encara s'utilitza avui com a sinònim d'educació dura, rígida i privada de comoditats.

---

16. Antonio López Eire, "Naturaleza, amor y deporte en la Grecia antigua", *Revista de Historia de la Educación*, pàg. 30.

17. D. Van Dalen, B. Bennet, *A World History of Physical Education*, pàg. 39.

Les dones espartanes eren les úniques del seu temps que practicaven algun tipus d'activitat física, sempre orientada a parir joves sans i atlètics. Educaven els seus fills fins a l'edat de set anys. De fet, podria parlar-se d'autèntiques mainaderes al servei de l'estat. Als set anys l'educació dels joves es confiava a un tutor, l'anomenat *paidonomus*. Llavors, els joves que vivien en barraques mal condicionades, vestien precàriament i duïen una alimentació frugal s'entrenaven duríssimament en una gran varietat d'exercicis físics, com ara les curses a peu, el llançament de javelina, els jocs de pilota, la natació o la boxa, si bé l'activitat física que els espartans consideraven que reunia el major nombre d'elements educatius era la lluita, i era aquesta a la qual es lliuraven amb autèntica passió.

Però continuant amb l'evolució dels jocs olímpics, aquests no tingueren sempre la mateixa rellevància. Si al principi eren uns jocs més dels que se celebraven en honor de les diferents divinitats dels grecs durant l'anomenat *període clàssic*, van arribar a convertir-se en un element cohesió de tota la cultura hel·lènica. Un cop passat aquest període, els jocs també van tenir una època de decadència, a causa de múltiples factors, entre els quals podríem destacar els següents: la pèrdua del poder polític (la primacia en aquest aspecte la va anar agafant el món llatí); la creixent professionalització dels atletes participants, que si bé en la majoria dels casos es produïa d'una manera encoberta, feia que l'esperit olímpic anés desapareixent de les competicions, i finalment l'evolució del públic que acudia als estadis, que cada cop era més fanàtic i més cruel.

Una idea aproximada de la decadència en què havien caigut els jocs a les albors de l'època cristiana ens la podria donar el fet que, quan l'emperador Calígula va visitar Grècia l'any 60 aC, va voler que s'organitzessin uns jocs olímpics en honor seu, i naturalment hi va participar; no cal ni comentar el fet que va aconseguir-hi dues victòries.

2.5. EL MÓN LLATÍ

Les informacions que ens han arribat de les pràctiques físiques a la península Itàlica a l'antiguitat ens diuen que als segles VIII i VII aC les pràctiques més celebrades pels etruscs i romans eren el pugilat i les curses a cavall.¹⁸

Però quan l'hegemonia en el món antic va traslladar-se de l'antiga Grècia a Roma, el concepte d'*esport* i de la *pràctica física* també sofrir fortes transformacions tal com corresponia a dues societats completament diferents. La societat romana era molt més pràctica, menys individualista i molt més cruel que la d'Atenes i naturalment les pràctiques físiques que s'hi desenvoluparen van reflectir aquest canvi.

Els primers anys de l'anomenat *imperi Romà*, les tropes feien els seus exercicis al camp de Mart, i era freqüent que molts ciutadans s'hi acostessin per participar-hi. Però a mesura que el domini de Roma es va anar estenent, els camps d'entrenament de les legions s'allunyaren de la ciutat i les pràctiques físiques quedaren molt reduïdes, i cada cop tenien un component més lúdic. El poble romà va ser un entusiasta dels espectacles a què havien derivat els antics jocs, i aquests espectacles arribaren a tenir una espectacularitat fastuosa: es caçaven feres portades de l'Àfrica, es feien lluites de gladiadors, que despertaven admiració, es van anar construint espais on celebrar els espectacles, que cada cop eren més imponents. Però potser l'espectacle que avui dia ens causa més admiració i sorpresa per la seva capacitat d'organització eren les anomenades *naumàquies*, que representaven reproduccions a escala de grans batalles navals. Per realitzar aquests espectacles s'havia d'enfonsar un terreny; posteriorment, inundar-lo, cosa que sovint tardava diverses setmanes i, finalment, amb vaixells construïts a escala, multitud d'homes s'enfrontaven sovint fins a la mort. La primera d'aquestes naumàquies fou la que Cèsar va fer preparar l'any 46 a l'anteriorment

---

18. D. Van Dalen, R. Tamassia, *L'infusso greco ed etrusco nello sviluppo del giochi e delle gare atletiche nel mondo romano. Lo Sport del mondo Antico*, pàg. 17-26.

ciutat de Mart, on davant d'un nombrosíssim públic 6.000 homes van enfrontar-se simulant ser les flotes tíries i egípcies.¹⁹

Com ja hem esmentat abans, un dels elements imprescindibles de tots els espectacles eren els gladiadors. Aquests homes eren majoritàriament esclaus capturats a les diferents campanyes de l'exèrcit romà, o portats de diversos indrets de l'Imperi. Els gladiadors eren sotmesos a un entrenament metòdic, i ens han arribat tractats on s'explica com es portava a terme la seva preparació, quina alimentació era la més adient, i com se'ls havia d'administrar els massatges. Un dels centres d'entrenament més reconegut era el de Càpua, població situada al sud de la Península. Precisament en aquest centre és on va produir-se la sublevació dels esclaus l'any 73 aC encapçalada pel conegut Espartà. De la valentia d'aquests homes parla el fet que durant dos anys van fer trontollar l'Imperi i que van fer falta més de deu legions romanes per sotmetre'ls; un cop vençuda la insurrecció, 6.000 rebels van ser crucificats al llarg de la via Àpia, entre Roma i Càpua.

Les pràctiques físiques dutes a terme d'una manera formativa van quedar reduïdes a la formació militar, a l'educació dels joves de les classes altes i a les termes, que van ser una de les grans aportacions del món llatí a la posteritat.

Respecte a l'educació dels joves de les classes altes, podríem reproduir un fragment de Plutarc sobre l'educació dels fills:

“No és, per consegüent, de cap valor no tenir cura de l'exercici físic dels cossos, sinó que enviant els nens a casa del mestre de gimnàstica, els exercitin bastant, per una part, en bé de l'agilitat dels cossos i simultàniament per una altra, per la robustesa; doncs la base d'una bona bellesa és la bona complexió dels cossos dels nens.”²⁰

---

19. Ángela Teja, “Los edificios deportivos de la Roma antigua”, *Revista de Historia de la Educación*, pàg. 47-59.

20. Plutarc (-50 dC-120 dC), *Sobre la educación de los hijos*, capítol XXIV.

Aquest autor defensa un concepte de pràctiques corporals amb uns objectius higiènics, la importància del descans en els joves, d'una alimentació adequada, de l'exercici físic amb l'objectiu de preparar-los durant la joventut per tal d'arribar en millors condicions a la vellesa, tal com ell diu: "Preparar durant el bon temps les coses contra la tempestat"; però també defensa l'exercici físic amb un concepte militarista, ja que per ell és evident que un soldat prim i atlètic serà molt més eficaç que un d'obès.

Respecte a la resta de la població, les pràctiques físiques es concentraven a les termes. A aquestes construccions, que van assolir altíssims nivells de sofisticació pel que fa a la conducció i calefacció de l'aigua i a la creació d'ambients per als banys de vapor i freds que s'hi prenien, hi acudien els romans amb vertadera afeció, i no sols s'hi prenien tota classe de banys d'aigua, sinó que s'hi practicaven exercicis de tota mena, rebien massatges dels esclaus especialitzats en aquesta labor, es discutia sobre la vida social i política de Roma. D'alguna manera podria dir-se que les termes eren les hereves dels prestigiosos gimnasos d'Atenes, amb una diferència significativa, les termes romanes també eren freqüentades per les dones, ja que hi havia establerts horaris separats per a ambdós sexes.

Amb la conversió de l'imperi Romà al cristianisme, les pràctiques físiques realitzades tant com a activitats educatives, com amb una finalitat lúdica, van anar caient en un declivi imparable. El cristianisme, de la mateixa manera que el judaisme, desconfiava de l'ambient permissiu de les termes i molt més del dels gimnasos. Aquest fet juntament amb la decadència política i cultural que acompanyà la disgregació i la caiguda de l'imperi Romà explicarien en part el llarg túnel que les pràctiques físiques i totes les activitats relacionades amb el cos van travessar al llarg de l'edat mitjana.

2.6. L'EDAT MITJANA I EL RENAIXEMENT

L'edat mitjana

Malgrat que com ja hem indicat aquesta va ser una etapa més aviat fosca pel que fa a l'activitat física, aquesta es va mantenir principalment per mitjà de formes d'esbarjo populars i de l'educació i dels cavallers. Segons el professor Buenaventura Delgado, els exercicis i les habilitats físiques requerides als cavallers medievals no diferien de quan formaven part d'una formació militar de la requerida al militar espartà, atenès o romà. Havien de ser àgils, forts, ràpids i hàbils en la utilització de les armes tant a peu com a cavall.²¹ Un exemple d'aquesta exigència ens el donarien les activitats físiques que, segons Ramon Llull, havia de practicar el bon cavaller:

“Deu córrer cavall, bornar, llançar a taulat, anar ab armes, torneis, fer taules redones, esgrenir, caçar cervs, orses, senglars, leons, e les altres coses semblants a aquestes que són ofici de cavaller; car per totes aquestes coses se acostumen los cavallers a fets d'armes e a mantenir l'orde de cavalleria.”²²

És evident que en un món on la força acostumava a imposar-se a la raó, la preparació física i militar dels cavallers esdevenia de vital importància, i malgrat que en l'educació d'aquests la història i l'educació física eren les matèries considerades cabdals, les deficiències en la formació històrica eren fàcilment solubles, mentre que les que feien referència a la formació física podien decidir les vides i les propietats del cavaller i de la seva gent.

Si l'activitat física de caràcter guerrer tenia aquest paper en l'educació dels cavallers, les activitats que podríem anomenar *de lleure* tampoc s'apartaven gaire d'aquesta línia, i la caça i la lluita a peu i a cavall eren les activitats més àmpliament practicades per tota la

21. Buenaventura Delgado, “La educación física del caballero medieval”, *Revista de Historia de la Educación*, pàg. 61-71.

22. Ramon Llull, *Obres essencials*, pàg. 53.

cavalleria europea. Precisament aquestes lluites que se celebraven a les festes lliguen una tradició preromànica germànica fins gairebé els nostres dies.

Els germànics tenien el costum de fer lluitar un presoner del poble o la tribu contra la qual anaven a emprendre una guerra amb un dels seus millors guerrers. Del resultat del combat treien les prediccions de la futura campanya. Amb l'arribada del cristianisme, en aquestes lluites entre cavallers sovint s'hi jugaven des de qüestions d'honor fins a diferències legals o de propietat. En una època en què la religió i la presència de Déu ho impregnaven tot, no és estrany que aviat es deduís que Déu donava la raó als guanyadors; fou l'anomenat *judici de Déu*. Aquest tipus de duels, encara que realitzats per diferents motius segons l'època en què se celebraren, van continuar fins a principis del nostre segle, en què encara eren una pràctica comuna a les acadèmies militars prussianes.

Segons l'historiador ja esmentat Johan Huizinga, la distracció favorita dels cavallers a l'edat mitjana era la guerra o, encara millor, la preparació ritualitzada de la guerra.

Si pel que fa al món de la cavalleria i la noblesa les distraccions i els entreteniments eren molt similars a tot Europa, pel que fa al poble les formes i els jocs físics d'esbarjo variaven molt d'unes terres a unes altres.

Exemples d'aquests jocs més populars podrien ser l'anomenat *joc de canyes*, molt practicat a la península Ibèrica, que es practicava en places i llocs espaiosos imitant les lluites de cavalls i els tornejos dels nobles, o el joc de la *soule*, un joc de pilota molt practicat al nord de l'actual França. Un altre exemple interessant d'aquests esports populars és el *giuoco del ponte*, que es practicava a la ciutat de Pisa, i els orígens del qual es remunten al segle XI. Els ciutadans d'aquesta ciutat es dividien en dos bàndols, que responien a les dues ribes del riu Arno. Durant els mesos anteriors a la celebració (el 17 de gener), els preparatius de l'encontre ocupaven gran part del temps de la població. En la data esmentada els dos

bàndols enfrontats s'organitzaven en companyies de 30 a 60 soldats i lluitaven sobre els ponts del riu per intentar guanyar terreny al rival. Un cop passat el temps assenyalat, els jutges decidien quin bàndol havia conquerit més terreny i el proclamaven guanyador davant les multituds que presenciaven el combat.

Però si bé les regles i els jocs variaven molt d'una zona a una altra, pot dir-se que les curses, a cavall o a peu, els jocs de pilota, les lluites de diferent tipus i les danses eren comuns d'una manera o altra a la major part del continent europeu.

El Renaixement

Entre els segles XV i XVI sorgeix a Europa, concretament a l'actual Itàlia, aquest moviment, o encara millor, aquest període històric que servirà de lligam entre l'edat mitjana i els primers temps moderns. Una de les característiques primordials d'aquest període va ser un creixent i profund interès per la cultura clàssica hel·lènica i, si bé el cristianisme va continuar tenint un paper determinant en la vida d'aquests segles, les arts plàstiques i la literatura van viure una extraordinària transformació i desenvolupament sota la influència dels clàssics. Podem afirmar que els primers ideòlegs de l'educació física de l'època moderna van ser els humanistes del Renaixement, que, en general, pretenien situar la formació corporal al mateix nivell que la formació espiritual havia tingut amb el cristianisme; la seva utopia era crear un món nou, ètic i just, al qual s'arribaria seguint les ensenyances dels clàssics grecs.

Una mostra d'aquests plantejaments podrien ser els principis de Vittorino da Feltre (1378-1466), que el 1423 va fundar a la ciutat de Màntua una escola per als fills de la noblesa de diversos estats italians, i on juntament amb disciplines com la història, el grec i el llatí va introduir la natació, les curses i altres exercicis saludables. Tenim el cas del religiós Martí

Luter (1483-1546), que en les seves obres plantejava la necessitat que els joves seguissin una alimentació, un estil de vestir i uns exercicis específics per gaudir de força i d'agilitat. També tenim el cas de Gargantua, l'heroi de la novel·la de Rabelais (1490-1553) del mateix títol, que juntament amb les lliçons de temes acadèmics aprèn a cavalcar vestit amb la seva armadura, a lluitar amb la destal, la daga i el punyal. També ha d'entrenar-se en l'aixecament dels pesos, el salt d'alçada, de llargada, la natació i el rem.

Un resum de tots aquests plantejaments el podem trobar en els *Assajos pedagògics* de Michel de Montaigne (1533-1592), un dels principals intel·lectuals d'aquest moviment.

De l'educació dels infants:

No n'hi ha prou a temperar la seva ànima; és necessari enfortir els músculs; si l'ànima no segueix, es troba oprimida en alt grau i és una tasca feixuga per a ella sola acudir a dues tasques oposades. Conec, per desgràcia, l'anguniós caminar de la meua, emparellada amb un cos tan feble i sensible, que inconsideradament s'abandona d'ella; i mil vegades observo, en les meves lectures, que en els seus escrits, els meus clàssics mestres fan valer en moltes ocasions, amb magnanimitat i presència d'ànim, exemples que, comptat i debatut, tenen molt a veure amb la duresa de la pell i la resistència dels ossos.²³

En resum, podem afirmar que el Renaixement significa el retorn als clàssics, i si bé l'obra dels humanistes no va tenir excessiva influència en el conjunt de la població, sí que fou la llavor que sorgiria al cap d'un temps, als segles XVIII i XIX.

---

23. Michel Montaigne, "Ensayos pedagógicos de la educación de los niños". En la *Historia de la educación física y el*

2.7. ALTRES CULTURES

Malgrat que en aquest breu resum històric de l'activitat física i per raons òbvies d'espai ens referim primordialment al nostre entorn cultural i geogràfic més immediat, no podem deixar de tractar, encara que sigui d'una manera superficial, altres formes de cultura i altres pràctiques físiques més allunyades físicament i culturalment del nostre món occidental.

Ens referim, per exemple, a les cultures provinents de la vall de l'Índus. A partir de citacions textuals dels Vedes, pot deduir-se que en moltes poblacions de l'Índia es practicaven la boxa, la natació i la dansa, però potser algunes pràctiques físiques més properes a l'espiritualitat i a la atemporalitat, com ara el ioga, estaven més esteses que els esports abans esmentats entre la població de l'antiga Índia, i no hem d'oblidar que arran de la colonització anglesa van popularitzar-se alguns esports actuals com ara el bàdminton.

Entre els pobles musulmans del nord d'Àfrica, tot i que les pràctiques físiques han estat completament vedades per a les dones, s'han practicat una multitud de jocs i activitats físiques relacionades amb la lluita, la caça o els aixecaments de pesos. També cal assenyalar que els pobles musulmans van ser, encara que amb un sentit diferent, els continuadors de les termes romanes, però, per sobre de tot, aquests pobles van destacar pels jocs i les habilitats hípiques que van practicar. Encara avui dia la majoria de celebracions que s'hi fan inclouen pràctiques d'aquest tipus.

No voldríem, però, deixar de comentar les pràctiques físiques d'un poble que assolí la seva màxima plenitud a les mateixes dates de l'inici del nostre Renaixement. Ens referim als pobles mesoamericans,²⁴ que arran del descobriment d'Amèrica i la seva posterior colonització ens van influir enormement.

---

deporte a través de los textos, pàg 172.

24. *Mesoamèrica*: denominació introduïda per l'antropòleg Paul Kirchof (1943) per qualificar l'àrea que en temps prehispanics era ocupada pels pobles amb uns mateixos trets culturals. Comprendia des del riu Panuco (Mèxic) fins a la península de Nicoya (Costa Rica).

Tots els pobles de llengua nahua²⁵ donaven una gran importància a les pràctiques corporals, en forma de jocs o bé en forma d'entrenament; aquestes ocupaven un lloc principal en les seves vides. Segons descriu Fray Diego Durán:

“Era tal la quantitat de jocs i gentileeses que aquesta gent feia amb peus, mans i cos, no hi ha ni hi ha hagut que en més grans subtileeses i lleugereses s'exercitessin que aquests, que si les hagués d'explicar de cada una en particular es podria fer un capítol.”²⁶

Els asteques, de la mateixa manera que altres pobles que dominaren per la força un nombre de persones molt superior al de la seva pròpia col·lectivitat, donaven un paper predominant a l'educació física i militar.

Així, sabem que almenys a partir de 1430, que és des que tenim les dades més fiables, i a partir de la reforma duta a terme per Moctezuma Ilhuicamina,²⁷ l'estat es feia càrrec de l'educació de tots els infants a partir dels set anys. Llavors ingressaven als *telpochcalli*, que serien les equivalents a les nostres escoles de primària, allà el principal objectiu educatiu era l'enduriment del cos, “fent-los dormir malament i menjar pitjor, perquè des de petits sabessin sobre el treball i no es criessin de manera tova”.²⁸

Posteriorment, prioritzaven la formació atlètica i militar i per això practicaven la natació, les curses, el rem i el que avui entenem com a gimnàstica. A partir dels quinze anys l'entrenament físic premilitar s'intensificava i per aquest motiu practicaven l'esgrima, les lluites cos a cos i el funcionament de tots els estris militars.

Als vint-i-dos anys finalitzava la formació bàsica i només una minoria continuava la formació als centres que podríem considerar de formació superior, els anomenats *calmecac*.

Allà rebien coneixements en diferents matèries que, resumint, podríem agrupar en quatre

---

25. Nàhuatl: llengua pròpia dels mexicans, i que constituï el mitjà de comunicació verbal a tota Mesoamèrica.

26. Fray Diego Durán, *Ritos y fiestas de los antiguos mexicanos*, pàg. 246.

27. Moctezuma Ilhuicamina: emperador asteca, primer dels Moctezuma, diferent, per tant, del coetani d'Hernán Cortés.

grans blocs: Educació Musical, Educació Militar, Educació Mèdica i Educació Física. Analitzant aquesta classificació de l'ensenyança, és molt interessant la comparació que el professor Saúl García Blanco fa entre la classificació asteca i la que ja als temps moderns feia un dels precursors de l'educació física moderna, el suec P.H. Ling (1776-1839), que agrupava les pràctiques físiques en els blocs següents: Gimnàstica Pedagògica, Gimnàstica Mèdica, Gimnàstica Militar i Gimnàstica Rítmica.²⁹

No deixa de ser curiosa aquesta coincidència en temps tan distants, i que ens dóna, si més no, una idea de l'alt valor formatiu que els asteques donaven a l'activitat física.

Al marge de les pràctiques catalogades com a educatives, els maies, els asteques i tots els pobles mesoamericans coincidien en la pràctica del que podria ser considerat el seu esport nacional, el joc de pilota o *ullamalitzi*, i tots els pobles o ciutats així com els centres formatius disposaven d'espais específics per practicar-lo.

El joc de pilota no era un esport en el sentit actual de la paraula, sinó més aviat una barreja de ritus religiós, joc i preparació militar, però els pobles que el practicaven s'hi entregaven amb una veritable passió, tal com descriu Fray Durán:

“La indumentària dels jugadors es reduïa a unes calces recobertes de pell de gam per protegir les cuixes i uns guants per protegir les mans que constantment estaven recolzades a terra i aguantaven el pes del cos inclinat o ajupit.

Alguns d'aquests homes no sortien vius de la pista. Esgotats de córrer sense parar d'un extrem a l'altre de la pista, es precipitaven a l'encontre de la pilota delerosos d'arribar abans que ningú. L'impacte de la bola de goma contra l'estómac o la boca del jugador podia resultar-li fatal. El desafortunat es desplomava com un paquet sobre el terra. En aquest tràngol alguns trobaven la mort, altres es recuperaven i tornaven al joc. Hi havia una mena de rematada molt curiosa. Abans que la pilota anés contra el terra, el jugador

---

l'interceptava amb els genolls o les anques i la bola rebia un impuls extraordinari. La repetició d'aquestes jugades produïa fortes contusions en les articulacions amb producció que tendien a infectar-se i requerien cures en què es feien buidatges per expulsar els coàguls.”³⁰

Els espanyols ben aviat van sentir-se atrets per aquest joc i van importar la pilota de cautxú a la Península, d'on va passar a tot Europa; així es van establir les bases per a la posterior explosió de tots els jocs de pilota que avui coneixem.

---

29. Saúl García Blanco, “La actividad físico-deportiva, una práctica deportiva”, *Historia de la Educación, Revista Universitaria*, pág. 80.

30. Fray Diego Durán, *op. cit.*

2.8. DE LA IL·LUSTRACIÓ AL SEGLE XX

La il·lustració fou un moviment intel·lectual europeu, centrat en el període comprès entre la segona Revolució anglesa (1688) i la Revolució Francesa (1789). Aquest moviment es caracteritzà pel racionalisme utilitarista, propi de la classe burgesa que lluitava contra les velles i rígides estructures aristocràtiques.

La situació pel que fa a l'educació i encara més pel que fa a l'educació física no havia millorat pràcticament respecte als segles anteriors, malgrat els esforços dels humanistes del Renaixement, de qui els il·lustrats podrien considerar-se hereus. Segons Verjat: "Al segle XVIII el món és un espai mundà, purament social, que ha exclòs l'infant, l'animal i la natura".³¹

Els il·lustrats, però, continuaren reivindicant la necessitat d'adequar el cos a la natura i d'oferir una educació completa no simplement limitada a l'adquisició de coneixements. Un home que podríem considerar com a pont entre aquests dos grans moviments seria el pedagog anglès John Locke (1632-1704), que, a més d'interessar-se per la salut del cos, establí les bases de la conceptualització dels jocs infantils.³²

Els il·lustrats situaren l'educació en el centre de les seves preocupacions i donaren un impuls a la configuració d'una nova disciplina científica. Pel que fa a l'educació física, tot i que no d'una manera generalitzada, sí que pot afirmar-se que despertava l'interès de molts intel·lectuals d'aquella època. Voldríem aquí posar èmfasi en la figura del ginebrí Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), que, en la seva obra més coneguda, *Emili o de l'educació*, fa una defensa apassionada d'una educació més lliure i propera a la natura, on explica com educar els sentits, en allò que podria considerar-se un avenç de l'educació sensoriomotriu, i on entre altres coses diu frases com aquesta: "No m'entretindré a demostrar la utilitat dels

---

31. Alain Verjat, catedràtic de Filologia Francesa a la Universitat Autònoma de Barcelona, pròleg de l'*Emili o de l'educació*, cap. VII.

treballs manuals i dels exercicis corporals per reforçar el temperament i la salut; això no ho discuteix ningú.”³³ O com aquesta altra: “És un error ben lamentable d’imaginar que l’exercici del cos perjudica l’activitat de l’esperit; com si aquestes dues activitats no haguessin d’avançar plegades, i l’una no hagués de dirigir sempre l’altra.”³⁴

Jean-Jacques Rousseau, com la majoria d’intel·lectuals que critiquen l’ordre social, pateix la incomprensió del seu entorn i la seva obra és prohibida en la majoria dels països de l’Europa central. Malgrat això, les seves idees s’escampen amb força per tot el vell continent. Al 1776, Immanuel Kant publica un article titulat “L’Institut Filantròpic de Dessau”, en el qual explica el treball que, seguint l’ideari rousseunià, Johann Bernhard Basedow hi portava a terme, desenvolupant un programa educatiu integrador i on tant els jocs alemanys com la gimnàstica grega en formaven part.

Però potser el que pot considerar-se l’hereu més clar dels plantejaments rousseunians fou Johan H. Pestalozzi (1746-1827), que inicià una tasca educativa ressaltant la importància de l’educació física i incloent l’activitat del cos en tots els seus programes educatius. A principis del segle XIX, l’obra de Pestalozzi i les seves idees es comencen a difondre per tot Europa.³⁵ Ell mateix hi contribueix escrivint la que hauria de ser, sens dubte, la seva obra més coneguda, *Com Gertrudis educa els fills*. Pestalozzi i altres pedagogs que el seguiren crearen les bases de la futura Escola Nova i d’algunes experiències educatives del moviment socialista, que situaven l’activitat de l’alumne en el centre del procés educatiu.

---

32. Jaume Bantulà i altres, *Passat i present de l’educació física a Barcelona*, pàg. 1-2.

33. Jean-Jacques Rousseau, *Emili o de l’educació*, pàg. 34.

34. Jean-Jacques Rousseau, *op. cit.*, pàg. 125.

35. Bernat Sureda, pròleg de *Com Gertrudis educa els fills*, de J.H. Pestalozzi, pàg. XIV.

Al llarg del segle XIX, l'educació física viu un procés d'expansió per tot el vell continent i, d'aquesta manera, neixen les diferents escoles, la influència de les quals ha arribat fins als nostres dies. Les més destacades són les que citem a continuació.

Escola alemanya

Els dos principals exponents d'aquesta escola van seguir línies molt diferenciades, si no, clarament oposades. Guts Muths (1778-1839) era un seguidor de les teories rousseaunianes. Home d'una gran cultura, va continuar la labor de Basedow i pot considerar-se el pare de la gimnàstica pedagògica; els exercicis físics formaven la part essencial d'un pla educatiu harmònic i integral. A l'escola de Schnepfenthal, que va dirigir durant prop de cinquanta anys, els visitants hi destacaven la dieta frugal que seguien els alumnes, la higiene que s'hi respirava, els treballs de jardineria, l'equitació, la natació i els circuits atlètics, tot científicament organitzat com responia a la visió de l'univers, de ments lliures i creatives a què els filantrops aspiraven.

A la mateixa Alemanya, però, apareix una concepció totalment oposada, la de Friedrich Ludwing Jahn (1778-1852), que impulsà una gimnàstica barreja de formació pedagògica i militar. Jahn, que si bé a l'inici de la seva carrera va seguir els principis de Guts Muths, va abraçar amb entusiasme la idea del nacionalisme alemany, va impulsar els estudiants a considerar-se un gremi en favor de l'emancipació de la pàtria, i ell mateix va dirigir un batalló durant la revolució que va alliberar el seu poble de les forces d'ocupació franceses el 1813. Portat pel seu nacionalisme, va denunciar el cosmopolitisme dels estrangers en general i dels jueus en particular. Malgrat que els dos corrents van tenir molts seguidors, malauradament les ensenyances de Jahn van tenir molta més influència en l'esdevenidor del poble alemany.

Escola sueca

El pare i creador de la gimnàstica sueca va ser Pehr Henrick Ling (1776-1839). Fill d'un predicador, era l'últim d'una família de sis fills. Als quatre anys va perdre el seu pare i la seva mare, nou anys més tard. Només la seva força de voluntat va fer que superés una infància i una adolescència plenes de desenganys.

El 1799 va instal·lar-se a Copenhaguen, on va llegir l'obra de Guts Muths i, la tardor de 1804, va acceptar una feina com a professor d'esgrima a la Universitat de Lund, des d'on va iniciar una campanya per introduir la gimnàstica a la universitat. Posteriorment, va ser nomenat professor d'esgrima de la Reial Acadèmia Militar Sueca.

El 1813, plenament consagrat com a gran pedagog, fundà l'Institut Central de Gimnàstica, des d'on influí en tots els programes escolars del seu país i des d'on el seu fill, que sistematitzà i completà la seva obra, va divulgar la gimnàstica sueca per tot Europa.

Escola francesa

L'escola francesa comprèn una etapa molt diversificada del segle XIX i, malgrat que hi destaquen diversos autors, hom pot considerar el valencià Francisco de Amorós com el principal impulsor d'aquesta escola. Amorós va néixer a València el 1770, on va iniciar la carrera militar, arribant al grau de tinent. Gran coneixedor de l'obra de Gust Muths i de Pestalozzi, va aconseguir que Carles IV li subvencionés la creació a Madrid d'un gimnàs, que portava l'indicador títol de Real Instituto Pestalozziano i, posteriorment, el 1807, Carles IV li confià l'educació del seu fill, l'infant Francisco de Paula. Per desgràcia, la guerra de la independència va fer tancar el seu Institut i ell mateix fou deportat el 1814 a França per la seva condició d'afrancesat.

Instal·lat a París, va continuar la seva tasca i el 1820 va obrir el Gimnase Normal Militaire et Civil. Va ser aquí on, influenciat per les concepcions gimnasticomilitars de Napoleó, la seva obra va adquirir un marcat caràcter militarista. El 1837 publicà el *Manual d'education physique gymnastique et moral*, que va tenir una influència determinant en la concepció de l'educació física no sols a França sinó també a l'estat Espanyol. Un exemple dels seus plantejaments ens el podria donar el paràgraf següent:

“1er. Exercices elementaires, ou mouvements gradués des extremités supérieures et inférieures, accompagnés de differens rythmes, pour mettre de la regularité et de l'ensemble dans les mouvements, et des chants pour developper la voix, augmenter la resistance à la fatigue, et doner una direction morale à la méthode.

2e Marcer et curir sur des terrains faciles ou difficiles, et parsemés d'obstacles; glisse et patiner pour s'acoutumer à des courses longues et fatigantes, ou à courses tres rapides et dangereuses, afin d'atteindre l'ennemi quifuit, de lui couper la retraite de remplacer la cavalerie, de décider la victoire”.³⁶

Clarament influenciades per l'obra d'Amorós, van sorgir uns anys després les Societats Gimnàstiques d'Instrucció Militar, unes societats que compartien l'interès per la formació gimnàstica i per la instrucció militar. Aquestes agrupacions van constituir un poderós element de socialització de la joventut francesa amb l'aprenentatge d'un fort codi de conducta patriòtic esportiu i militar, si bé aquestes societats van anar creant-se per tot França al llarg de la segona meitat del segle XIX, van tenir el seu moment de màxim esplendor cap al 1890, just uns anys després de la dura derrota de Sedan. Aquesta derrota militar va propiciar que les classes dirigents política i militar afavorissin el seu desenvolupament per tal de potenciar una joventut sana i patriòtica que ben aviat restablís

---

36. Fernando Amorós, *Manuaal d'education, physique, gymnastique et moral*, pàg. V-VI.

l'orgull nacional.³⁷ No podem acabar aquestes línies sobre l'escola francesa sense almenys citar G. Habert, que amb la seva gimnàstica natural va aportar a l'esmentada escola plantejaments molt diferents dels d'Amorós.

Escola anglesa

L'anomenada *escola anglesa* té com a principal representant Thomas Arnold (1796-1841). Aquest professor va destacar a l'escola Laleham on the Tames, on va establir-se als 24 anys per organitzar una gran quantitat d'activitats físiques. Més tard, en ser traslladat a Rugby, el 1828, organitza l'activitat física del centre prioritzant de forma destacada les activitats físiques. Però Arnold no inventa cap joc ni cap mètode, el que fa és utilitzar i adaptar els jocs existents en la societat anglesa. Es pot dir que Arnold aconsegueix donar un tomb a l'esport transformant-lo més en un joc que en un estil de vida, que l'ajudarà en la construcció del *gentleman*. Malgrat que els seus mètodes escandalitzaren mestres, religiosos i metges de la rígida societat anglesa, Arnold aconseguí institucionalitzar l'esport a les escoles angleses, en les quals ha perdurat l'equilibri i la unió entre esport i estudi.

Una altra aportació significativa de l'escola anglesa a la pedagogia de l'educació física és la del filòsof Herbert Spencer (1820-1903). Aquest pensador britànic, fill d'un mestre d'escola, va ser un crític implacable de la societat victoriana, i entre la seva extensa bibliografia destaca l'obra *L'educació intel·lectual, moral i física* (1861),³⁸ en la qual critica la rígida educació que es duia a terme als col·legis anglesos; com a exemple d'aquesta rigidesa reproduceix l'horari d'un col·legi privat de noies:

6h   Llevar-se

---

37. Per a una informació més acurada sobre les Societats Gimnàstiques d'Instrucció Militar, vegeu Pierre Arnaud, "La trama i l'ordit. La xarxa de societats gimnàstiques d'instrucció militar a França, 1870-1890". *Revista Acàcia*, núm. 4, pàg. 11-47.

38. Herbert Spencer, *L'educació intel·lectual, moral i física*, pàg. 176.

7-8h	Estudi
8-9h	Escriptura-lectura, oracions, esmorzar
9-12h	Estudi
12-1.15h	Esbarjo, dedicat en principi a caminar o a algun altre exercici, però sovint aplicat a l'estudi
1.15-2h	Dinar. L'àpat no sol durar més de vint minuts
2-5h	Estudi
5-6h	Te i descans
6-8.30h	Estudi
8.30-9.30h	Estudi personal per preparar les lliçons de l'endemà
10h	Anar a dormir

Spencer, al contrari d'aquest estil tan rígid, proposa un sistema on per mitjà del joc, una alimentació equilibrada i un vestuari més adient a les necessitats dels nens i les nenes, l'educació del cos sigui paral·lela a la intel·lectual i la moral. Alguns autors consideren que Spencer, com a continuador de l'obra de Rousseau i de Pestalozzi, obrí el camí per a l'Escola Nova i tots els projectes progressistes que posteriorment s'escamparen per tot Europa.

2.9. UN COMENTARI A L'EVOLUCIÓ HISTÒRICA DE LES PRÀCTIQUES FÍSiques

La primera cosa que convé aclarir quan fem un estudi, per molt breu que sigui, de la història de l'esport, és que, malgrat la gran quantitat de treballs que en aquest camp s'han desenvolupat, situar dins el concepte *esport* les moltes i molt variades pràctiques físiques que l'home ha anat practicant al llarg de la seva història es presenta com una tasca gairebé impossible. Com molt bé explica Norbert Elias,³⁹ el concepte *esport*, tal com l'entendem avui dia, sorgeix el segle passat a l'Anglaterra victoriana com a conseqüència d'una societat determinada en uns moments històrics concrets. La confusió que crea emprar aquest terme indiscriminadament és similar a la que es produeix amb la paraula *indústria*, quan s'utilitza per designar la indústria de les tasques al paleolític o les manufactures de l'edat dels metalls, tot i que el terme es refereix a una determinada forma de produir mercaderies en una factoria, i que aquest procés es va desenvolupar durant el segle XVIII.

Alguns autors, entre els quals trobem Elias, Brohm i Parlebas, prefereixen afirmar que l'esport és un fet social característic de les societats contemporànies urbanoindustrials, i que algunes de les manifestacions de les pràctiques corporals de determinades societats hi tenien força punts de coincidència, però que es tractava de jocs i competicions amb una funció social força diferent de la que avui dia té l'esport modern.

Francisco Lagardera⁴⁰ exposa algunes de les diferències més significatives entre els que ell anomena jocs o pràctiques competitives i l'esport modern: els jocs o pràctiques preesportives s'inscriuen dins de la mitologia dels déus i formen part de les relacions amb

---

39. Norbert Elias, *Deporte y ocio en el proceso de civilización*.

què els homes es comuniquen, allò que importa és la victòria o el ritus que representa, a vegades els dos components van junts però a vegades el ritus hi fa un paper destacat i la victòria pot ser un element secundari. Els combats i competicions es lliuren en condicions de desigualtat, que els déus ajudin de forma clara un dels competidors es considera normal. La institucionalització d'una determinada pràctica es produeix dins d'un context social determinat i no pot traslladar-se a un altre de diferent. Les lluites i les competicions tenen sovint un component violent molt elevat que arriba fins i tot a la mort dels competidors.

En canvi, en l'esport modern la pràctica té un sentit eminentment laic. El temps pren un fort protagonisme en la pràctica esportiva delimitant la durada del joc o fins i tot competint contra el rellotge. El concepte d'igualtat esdevé imprescindible per tal que es desenvolupi la competició. Es regulen les competicions en categories de nivell, edat, pes o la classificació que permeti la competició de forma igualada, la institucionalització és absoluta i, a més de reglamentar-se tota la competició, aquest reglament s'aplica a tot el món de la mateixa manera. La violència és estrictament controlada i reprovada tant al terreny de joc com entre els espectadors.

Una constant que s'observa de forma diacrònica és la permanent utilització de les pràctiques corporals per part de les classes dirigents per tal de perpetuar-se en el poder, o bé per millorar o mantenir les seves posicions privilegiades. Així, veiem com un determinat model de pràctica corporal, el que busca un bon soldat per defensar la pàtria, o una mare sana i forta que doni molts fills, futurs soldats ben sans i forts, es va repetint al llarg del temps. El comencem a trobar a Esparta, que representa el paradigma d'aquest tipus de pràctica corporal, i en aquest model de treball físic es va fonamentar bona part de la seva expansió i creixement. Un model quasi idèntic podria ser l'estructura educativa i

---

40. Francisco Lagardera, "Notas para una historia social del deporte en España", *Revista de Historia de la Educación*, núm. 14-15, pàg. 155-156.

d'entrenament dels asteques de l'Amèrica Central, amb una concepció de l'educació a càrrec de l'estat i orientada al sacrifici i a la lluita, molt semblant a la del poble espartà.

A l'Alemanya del segle passat, Friedrich Ludwing Jahn va impulsar un model de pràctica corporal completament orientada a la formació d'una joventut atlètica que permetés expulsar els invasors francesos del territori alemany. Ell mateix va participar en l'assoliment d'aquest objectiu. Aquest model va continuar sent utilitzat pels gremis d'estudiants alemanys fins al nostre segle, quan el model nazi en va prendre el relleu.

Fóra, però, un error pensar que la utilització de les pràctiques físiques és una exclusivitat dels règims totalitaris, els quals només són els exponents més clars d'aquesta utilització. Altres models de societat més o menys demòcrates han fet un ús abusiu de les pràctiques corporals per satisfer les necessitats d'una determinada visió d'aquests models socials. A l'Anglaterra victoriana, malgrat la imatge del *gentleman* i de la idealització de l'esport modern que avui dia tenim, l'esport va ser decididament impulsat entre les classes treballadores com una precaució davant el perill que comportaven les masses treballadores, sovint amb uns percentatges elevats d'alcoholisme, brutícia i promiscuïtat. Però, fins i tot en aquesta situació de degradació social, l'interès no estava centrat tant en la salut de determinades capes socials com en les repercussions econòmiques que aquesta falta de salut podia provocar. S'arribava, doncs, a la consecució del soldat-obrer-esportista que donava seguretat a l'estat des del punt de vista militar, social i econòmic.

Durant el nostre segle, comunisme i feixisme han utilitzat de forma no gaire subtil l'esport i l'educació física. El cas de l'Alemanya nazi n'és un dels més clars exponents. El Tercer

Reich no va amagar mai que l'esport en general i l'organització dels Jocs Olímpics del 1936 eren un assumpte d'Estat. Així, el 1935, l'ideòleg nazi Kurt Munc va escriure un manual dirigit als esportistes alemanys on podia llegir-se: "El Nacional Socialisme no pot permetre que un sol aspecte de la vida quedi fora de l'organització general de la nació... Tot atleta i esportista del Tercer Reich ha de servir l'Estat... L'esport alemany és, en el sentit total del terme, polític. És impossible que un individu o un club privat es dediquin a l'exercici físic i a l'esport. Aquests són assumptes d'Estat."⁴¹

De la mateixa manera que la majoria de sociòlegs de l'esport coincideixen a afirmar que malgrat que hi ha un lleuger fil conductor entre les diferents pràctiques físiques i jocs competitius al llarg de la història, també coincideixen a afirmar que hi ha diferències prou significatives entre l'esport modern i aquestes pràctiques, ja que són considerades com a dues activitats amb un sentit social completament diferent.

Pel que fa al naixement de l'esport modern, també hi ha una coincidència quasi absoluta a l'hora d'afirmar que aquest procés es produeix a l'Anglaterra del segle XIX. Eric Dunning ha descrit el procés d'implantació esportiva de forma magistral; segons aquest autor, a l'Anglaterra medieval eren molt comuns els jocs populars que rebien noms com *football*, *camp ball*, *hurling* i d'altres. Molt sovint aquests jocs es practicaven amb una gran violència i no era estrany que molts dels participants acabessin ferits. Era tal la violència amb què es practicaven que alguns autors de l'època consideraven que aquests jocs eren tan sols excuses per venjar enemistats privades.

Va ser cap al segle XVIII quan, després d'un segle de lluites fratricides, la societat anglesa va entrar en un període en el qual les rivalitats polítiques van començar a canalitzar-se a través del Parlament. Aquesta progressiva civilització de la societat va contribuir a l'anomenada

---

41. D. Hart-Davis, *Hitler's Olympics*, pàg. 76-78.

revolució industrial, i és en aquest context on neix el veritable esport modern, dins d'unes classes socials com l'aristocràcia, la noblesa rural i la nova burgesia urbana, que disposaven de força temps lliure.

Aquesta progressiva civilització de la societat anglesa va tenir un reflex paral·lel a les pràctiques competitives que fins aquell moment li eren habituals. Aquesta civilització va concretar-se en un seguit de mesures reguladores que van anar implantant-se de manera progressiva. Les més destacades van ser: les limitacions estrictes del nombre de practicants per equip o competició; l'elaboració d'un conjunt de regles escrites que regulaven la majoria de situacions de joc; la creació d'òrgans administratius que ordenaven i legislaven les practiques físiques dels diversos esports; l'especialització de diferents funcions dins dels mateixos equips, com porters, defenses, etc.; els càstigs, clarament definits, per a aquells que infringien les regles del joc; la institucionalització de jutges específics que controlaven i dirigien les diferents partides.

Amb l'aplicació d'aquestes i moltes altres normes, pot afirmar-se que va començar el procés d'institucionalització de les pràctiques competitives que s'havien dut a terme durant tants i tants anys i, per tant, començava la història de l'esport modern i al mateix temps, ha anat creant-se una xarxa d'itineraris institucionalitzats que vinculen les pràctiques competitives amb l'Estat, en forma de seleccions nacionals, federacions, comitès olímpics etc.; amb la societat civil, per mitjà de clubs esportius, gimnasos, centres de lleure; amb el món econòmic, a través de clubs vinculats a empreses, patrocinis esportius etc. Tota una piràmide que fa que gairebé totes les pràctiques físiques estiguin dintre d'aquestes xarxes d'itineraris institucionalitzats.

3. LA INSTITUCIONALITZACIÓ DE L'ACTIVITAT FÍSICA A CATALUNYA

3. LA INSTITUCIONALITZACIÓ DE L'ACTIVITAT FÍSICA A CATALUNYA

3.1. INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest capítol és veure la progressiva introducció i implantació de l'activitat física i l'esport a Catalunya al llarg del segle XIX i principis del XX. Aquest fenomen es produí de manera esglaonada en el temps i per diferents vies a tota la península Ibèrica amb diversos resultats. Com és sabut, l'adaptació o no d'una determinada pràctica física en un país depèn en gran manera del seu entorn social, econòmic i polític. Per aquesta raó pensem que aquest procés va arrelar a la societat catalana amb més força que a la major part de la Península, ja que és a partir de la segona meitat del segle XIX que a Catalunya es donen les condicions que afavoreixen l'arrelament d'aquest fenomen cultural que anomenem *esport*. És per això que en el primer apartat analitzarem, tot i que de manera més global, per què es tracta d'un tema col·lateral, la societat catalana del segle XIX. A continuació estudiarem la introducció de l'esport i l'activitat física a Catalunya i les vies de per les quals va introduir-se a casa nostra. Més endavant parlaré dels gimnasos i el que podríem anomenar *model català d'activitat física*. Les pràctiques pedagògiques de l'Escola Nova i tot el que va representar el Moviment de Renovació Pedagògica per al procés d'implantació de l'educació física a les escoles mereixerà un altre apartat, en el qual es farà especial esment a la vida de Pere Vergés, que, a més de ser un insigne pedagog, fou un dels grans amics de Nemesi Ponsati. Per finalitzar aquest capítol dedicarem un apartat al naixement d'un club que va significar molt per a Nemesi Ponsati, el Club de Natació Barcelona.

3.2. LA CATALUNYA DEL SEGLE XIX

La Catalunya de finals del segle XVIII i principis del segle XIX vivia uns canvis que marcaven el començament d'una època. La Cèdula del 12 d'octubre de 1778, per la qual Carles III acordava obrir el mercat americà al comerç lliure, satisfieia les aspiracions dels comerciants catalans, que preveïen un futur esplendorós per a les seves activitats. Malgrat aquestes bones perspectives, les contínues guerres amb França (1793-1795 i 1808-1814), així com la creixent inestabilitat política de les colònies, van fer que molt abans de perdre's políticament, ja s'haguessin perdut com a mercats comercials. Aquesta pèrdua, juntament amb molts altres factors, va produir una gran depressió en l'agricultura catalana, molt pròspera durant el segle XVIII. Malgrat els obstacles, aquest període va servir per erosionar les bases de l'Antic Règim. Però aquest canvi històric, que a França es va produir per un procés revolucionari relativament curt i contundent, al nostre país es va esdevenir de manera molt més lenta i complexa.

La caiguda de l'Antic Règim va posar fi a l'hegemonia de l'aristocràcia i l'església com a estaments privilegiats. El relleu el va prendre una nova classe social: la burgesia, que va impulsar moltes de les transformacions que es van viure al llarg del segle.

3.2.1. L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA

Hi ha molt pocs estudis sobre l'evolució demogràfica de la Catalunya de principis del segle XIX, ja que el primer cens de població no es va elaborar fins al 1857. Però sí que sabem que durant aquesta centúria Catalunya va viure un espectacular augment de població, la qual cosa significava la superació del règim demogràfic antic. Malgrat la manca de dades

oficials, l'historiador Joaquim Nadal⁴² dóna les xifres següents sobre l'evolució de la població catalana. El 1826 comptava amb 960.000 persones, una quantitat clarament superior a les 899.000 del 1787, però el salt significatiu, com ja hem dit, va ser al llarg del segle XIX, segons Nadal el 1897 s'arribaria a 1.950.000 d'habitants. Aquest augment es va produir sobretot a causa del creixement vegetatiu de la població, ja que la immigració, al contrari del que succeiria el segle XX, hi va tenir un pes molt mínso. De fet, segons Miquel Izard,⁴³ el corrent migratori de la resta d'Espanya cap a Catalunya es va iniciar molt tímidament pels volts del 1880 amb l'arribada essencialment de mallorquins i valencians. Un exemple, encara que posterior, del pes negatiu que els corrents migratoris van suposar en l'evolució de la població catalana el podria donar el fet que en el període que va del 1901 al 1910 Catalunya va rebre 22.760 immigrants de la resta d'Espanya, mentre que tan sols la República Argentina va absorbir, en aquest mateix període, 652.658 immigrants hispànics, una bona part dels quals eren catalans.

El gran creixement demogràfic català, malgrat la forta emigració, va estar afavorit per dos grans fenòmens: Les transformacions de l'agricultura i la revolució industrial.

3.2.2. LES TRANSFORMACIONS DE L'AGRICULTURA

Els canvis en l'agricultura van estar propiciats per diferents factors, entre els quals podríem destacar la desamortització de Mendizábal (1836-1851), que va posar a la venda grans extensions de terra que pertanyien als ordes monàstics i que, malgrat que en molts casos van ser adquirides pels grans propietaris agrícoles i la nova burgesia, van representar almenys un fort augment de la productivitat. També hi va tenir un paper destacat la

---

42. Joaquim Nadal, *Imatges i fets de la Catalunya contemporània*, Grans Temes *L'Avenç*, pàg. 9.

43. Miquel Izard i Borja de Riquer, *Conèixer la història de Catalunya*, pàg. 13-29.

nous conreus, com els farratges, els arbres fruiters o l'arròs, i l'èxit esclatant que va tenir la vinya, a causa principalment de la crisi que va travessar la vinya francesa, per les guerres que va patir amb l'Alemanya i per la gran crisi de la fil·loxera, que va atacar el país veí abans que el nostre.

3.2.3. LA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL

L'altre factor que va propiciar el creixement demogràfic a Catalunya va ser el desenvolupament industrial. L'economia catalana va ser l'únic eix del nucli industrial d'Espanya al llarg de tot el segle XIX, i sobretot la indústria tèxtil, que hi va exercir un important protagonisme. El cotó ja s'havia estès per tot Catalunya a finals del segle XVIII, però fins al 1830 tots els fusos i telers es movien manualment. Va ser a partir d'aquesta dècada i amb l'arribada de noves fonts d'energia, principalment el vapor i l'aigua, que es va produir una forta mecanització i creixement d'aquesta indústria. Com a mostra, tenim la dada que Nadal aporta en el seu treball,⁴⁴ el 1830 tan sols un 3,87% dels fusos eren mecanitzats, en canvi al cap de trenta anys, el 1861 aquesta xifra suposava el 99,04%.

Malgrat aquests canvis tan significatius, l'economia catalana patia forts problemes estructurals que un cop passada l'anomenada *febre d'or* provocarien una forta crisi.

---

44. Joaquim Nadal, *op. cit.* pàg. 10.

3.2.4. LES NOVES CONSTRUCCIONS

Gràcies al fort dinamisme de l'economia i al creixement demogràfic, es dugueren a terme un gran nombre de construccions a tot Catalunya en les quals no ens podem estendre abastament, donades les limitacions del treball. De totes maneres en destacaríem dues de ben diferenciades, que per les seves característiques representen gran part de les transformacions de la societat catalana. D'una banda, l'expansió de la ciutat de Barcelona, que per mitjà del pla ideat per Ildefons Cerdà va comportar l'enderrocament de les muralles que encotillaven una ciutat activa i dinàmica. De l'altra, situada al costat oposat del principat, la construcció i l'acabament del canal d'Urgell, que va introduir el regadiu en una àmplia zona de les terres de Ponent.

3.2.5. EL CANVI SOCIAL

En l'estructura social de principis del segle XIX l'agricultura hi continuava tenint un pes prou específic, i malgrat que no es pot generalitzar, a les zones fèrtils del litoral i prelitoral la introducció de nous conreus millorava la vida del pagès. En canvi, a les zones on l'agricultura no va evolucionar amb prou rapidesa, el descontent fou evident i va fomentar el carlisme tradicionalista, com es comprovaria en les diferents guerres carlistes. Però, com ja hem esmentat, el fenomen que estava transformant l'estructura social del Principat era la creixent industrialització d'una bona part del territori català. Aquesta industrialització va implicar el desenvolupament de dues noves classes socials, que a partir d'aquest moment prendrien un protagonisme absolut en l'estructura social catalana: la burgesia i el proletariat industrial.

La burgesia, que muntava fàbriques i participava en tota mena de negocis, va tenir el seu moment àlgid a la segona meitat del segle, i hi van destacar noms com: Bonaplata, Clavé, Ferrer, Girona, Güell, Muntadas o Rahola, que van lligar la seva vida a la del país i, de manera destacada, a la de la ciutat de Barcelona. La burgesia com a col·lectiu es va agrupar en diferents associacions per tal de defensar els seus interessos, entre aquestes destaquen la Comissió de Fàbriques, l'Institut Industrial de Catalunya i, sobretot, a finals del segle el Fomento del Trabajo Nacional. Una característica comuna a totes aquestes institucions va ser la de mantenir els seus drets i privilegis enfront de la classe treballadora, és a dir, actuant com a patronal, i també defensant una política econòmica més adient enfront de l'Estat espanyol.

La classe treballadora que, com ja hem dit, va créixer extraordinàriament a partir de la segona meitat del segle, també va buscar diferents vies per organitzar-se. Així, durant la regència d'Espartero (1840-1843) va sorgir una organització anomenada Protección Mutua de Tejedores de Algodón, que va coordinar les primeres vagues realment organitzades, i va arribar a tenir prop de 80.000 associats. Però el desencís que per a la classe obrera va significar el fracàs de l'anomenat *bienni progressista* va portar a la classe treballadora, primer, cap a l'internacionalisme proletari (la I Internacional es va fundar el 1864 a Londres) i, a finals de segle, cap al sindicalisme anarquista. En canvi, el sindicalisme de la Unión General de Trabajadores, fundada el 1888, va tenir grans dificultats per implantar-se al nostre país.

3.2.6. EL CANVI POLÍTIC

La constitució del 1920 va significar el final polític de l'Antic Règim. Amb les noves regles de joc, la burgesia lluitarà de manera constant per defensar els seus interessos i perquè l'Estat faci les reformes pertinents, que no limitin el seu creixement; així, al llarg de les guerres carlines, la burgesia optarà clarament per les opcions liberals. En aquesta lluita per la reforma de l'Estat també hi va participar bona part de la classe treballadora, i fruit dels seus esforços són les diverses reformes que es van intentar durant el bienni progressista. Però el fracàs d'aquesta experiència innovadora portaria el divorci entre totes dues classes socials, els treballadors, que van inclinar-se per l'internacionalisme proletari i per l'anarquisme, i la burgesia, que creava l'anomenat *catalanisme polític*.

Valentí Almirall havia fundat el 1879 el *Diari Català* i, posteriorment, el 1881 havia organitzat el I Congrés Catalanista, que van ser de vital importància a l'hora de redactar, el 1885, el Memorial de Greuges, en què es barrejaven les reclamacions econòmiques amb les reivindicacions de caràcter polític. De mica en mica es va cristal·litzar un moviment reivindicatiu del catalanisme polític que va facilitar les conegudes Bases de Manresa, que representen els fonaments de tots els moviments catalanistes que han anat sorgint, pràcticament, fins als nostres dies.

Posteriorment, les Bases de Manresa, que van ser redactades per un conjunt de forces, van donar pas a la Lliga Regionalista, que seria la força catalanista conservadora fins a la Guerra Civil.

3.2.7. EL CANVI CULTURAL

El segle XIX representa la recuperació de la llengua catalana com a element de transmissió cultural. Aquesta recuperació, que tenia les seves arrels en el romanticisme, es coneix amb el nom de *La Renaixença*, i tradicionalment s'ha acceptat l'any 1833, amb la publicació per part de Bonaventura Carles Aribau del poema *La pàtria*, com l'inici d'aquest moviment. La recuperació del català es va produir durant tot el segle i en destaca un fet: la instauració dels Jocs Florals, que dins de la visió del romanticisme anava lligada als jocs florals de l'època medieval. La culminació d'aquest procés vindria de la mà de dues grans figures de la literatura catalana, per un costat, Mossèn Cinto Verdaguier, que, amb el poema *Canigó* va marcar una de les fites més altes de l'obra escrita en català, i per l'altre, Àngel Guimerà, que, amb les seves obres teatrals va representar el màxim exponent de l'obra escènica catalana. Paral·lelament a aquestes dues grans figures, la cultura catalana va créixer extraordinàriament i va arribar a les classes populars. Com a mostra d'aquest arrelament, podríem citar l'èxit obtingut per les obres de Frederic Soler, Pitarra, que connectava amb la tradició oral, o els famosos Cors de Clavé, que, a més de divulgar la música entre la classe treballadora, van ajudar d'una manera extraordinària a conservar i enriquir les tradicions musicals.

3.3. LA INTRODUCCIÓ DE L'ESPORT A CATALUNYA

3.3.1. EL COS OBLIDAT

A principis del segle XIX les practiques corporals estan completament marginades de la vida social i acadèmica espanyola, sobretot a les grans ciutats, ja que fora de les zones urbanes es mantenen alguns jocs competitius com les corregudes, curses a peu que se celebraven a les festes majors de les quals parlarem més endavant i que gaudien de gran acceptació a diferents comarques catalanes, principalment a les lleidatanes. Però malgrat el poc pes que les pràctiques corporals van tenir al llarg de la primera meitat del segle XIX és obligat citar algunes iniciatives individuals que si bé no van arribar a grans capes de la població sí que van començar a plantar la llavor que germinà la segona meitat d'aquell mateix segle.

La primera d'aquestes iniciatives ja l'hem comentat al capítol anterior, ens referim al gimnàs que el valencià Francisco Amorós va fundar a Madrid a principis de segle i que la derrota de les tropes franceses a la guerra de la independència va portar al seu tancament de forma prematura i precipitada.

Un altre dels impulsors de l'educació física a la península Ibèrica va ser Pablo Montesino, aquest educador va defensar des de l'Escola Normal de Madrid la transmissió als seus alumnes d'un concepte d'educació on la part física tenia tanta importància com la intel·lectual.

Aquest concepte d'educació integral també és divulgat pels socialistes utòpics catalans, que en els plantejaments pedagògics defensen una educació dividida en quatre aspectes fonamentals: físic, intel·lectual, moral i cívic. Narcís Monturiol va ser un dels molts catalans

que van defensar aquests conceptes que trencaven l'ortodòxia de l'ensenyança en aquell moment històric.

L'educació física també havia estat present en els primers assajos generals d'instrucció pública que els il·lustrats havien dissenyat. Destaca entre totes aquestes propostes la de Gaspart Melchor de Jovellanos, en la seva *Memoria sobre educación pública*, redactada durant el període en què va estar desterrat a Mallorca, on va patir temporades de presó (1801-1808). En aquesta memòria Jovellanos inclou com a contingut de l'educació "toda la instrucción necesaria para el desenvolvimiento de sus facultades físicas y mentales."⁴⁵

Però potser la iniciativa que va estar més a prop d'influenciar l'escola espanyola va ser la proposta que ell mateix va presentar a la Junta Suprema de Govern, que consistia a grans trets en una sèrie de mesures per tal que l'educació física tingués un paper rellevant en el procés educatiu dels joves espanyols. Algunes d'aquestes propostes consistien en el fet que l'educació física fos obligatòria a totes les escoles i que es rebés la formació d'un professorat degudament preparat.

Malauradament, els seus plantejaments eren, per avançats, incapaços de ser assumits per la societat espanyola, i la Restauració de l'absolutisme va frenar aquesta proposta capdavantera quant al paper del cos dins de l'educació.⁴⁶

Als centres escolars catalans cap d'aquestes iniciatives teòriques va tenir-hi cap reflex, i pot afirmar-se amb rotunditat que l'educació física era completament inexistent, almenys pel que fa a les escoles públiques; en les privades, la situació no era gaire millor, però pot

---

45. Gaspart Melchor de Jovellanos, *Obras escogidas II*, pàg. 131.

46. Per a una informació més detallada de l'educació física en el marc legislatiu escolar del segle XIX, vegeu Anastasio Martínez Navarro, en *La educación física escolar en España. Hitos históricos*.

trobar-se algun centre, veritables excepcions, en què es practicaven exercicis físics dins de l'horari escolar; aquest és el cas del col·legi Valldemia de Mataró, escola que educava fills de la burgesia i dels indians benestants, i que incloïa la gimnàstica dins del seu pla d'estudis.

3.3.2. LES VIES DE PENETRACIÓ

Com hem vist en el capítol anterior, a Catalunya a la segona meitat del segle XIX començaven a donar-se les circumstàncies que van afavorir la introducció de l'esport al Principat. Una d'aquestes circumstàncies va ser, sens dubte, el procés d'industrialització que de manera imparable s'hi va anar arrelant. Aquesta mateixa situació ja s'havia produït amb anterioritat a altres països europeus, per tant, no és estrany que l'esport s'introduís a casa nostra principalment a través dels contactes amb l'estranger, ja que en aquests països el fenomen esportiu ja era una realitat a la segona meitat del segle XIX.

Donada la situació del nostre país al segle passat, és fàcil preveure que l'esport hi arribaria per diferents canals. Simplificant una mica, podríem reduir aquestes vies de penetració a tres: la primera, la preparació militar i La Escuela Central de Gimnasia; la segona, els metges anomenats *higienistes*; i la tercera va venir pels contactes amb l'exterior, principalment, per mitjà dels tècnics estrangers que es van instal·lar al nostre país amb motiu de la revolució industrial, i dels fills de molts industrials que anaren a completar els estudis i la seva formació professional a l'estranger.

3.3.2.1. L'EXÈRCIT, LA PREPARACIÓ MILITAR I LA ESCUELA CENTRAL DE GIMNASIA

Ens trobem davant d'una de les vies més importants d'introducció de l'activitat física a Espanya i, malgrat que a Catalunya no va tenir una influència determinant, no es pot deixar de banda, sobretot perquè la gran quantitat de tropes que l'exèrcit tenia instal·lades al Principat feia de transmissor de moltes iniciatives. D'entre aquestes podríem destacar-ne dues: la primera, la fundació a la ciutat de Tarragona d'una escola basada en els mètodes de

Pestalozzi per part del capità Voitel, el caporal Schmeller i el capellà Döbely del regiment suís de Wimpfen; sembla que el bon funcionament d'aquest centre va ajudar a la creació, a Madrid, de la Escuela Pestalozziana, en què Francisco de Amorós va fer de tutor de l'infant Francisco de Paula.⁴⁷ La segona iniciativa pel que fa a la introducció de l'educació física a casa nostra per part de l'estament militar va ser la creació, el 1821, de l'Instituto Gimnástico-Militar a la ciutat de Barcelona per part del militar Juan Miguel Roth. Aquest centre, que seguia la línia gimnàstica militar de Francisco de Amorós, estava format per sis companyies de nois d'edats compreses entre els 10 i els 16 anys; les classes teòriques es feien tres dies per setmana, fora de l'horari escolar, i les pràctiques militars o gimnàstiques els diumenges al matí. L'objectiu de l'Instituto era la formació global dels alumnes, naturalment amb una orientació patrioticomilitar, per al seu creador el lema era: "Para ser un verdadero ciudadano español, tal como lo prescribe la Constitución de la Monarquía, se requiere ser virtuoso, sumiso a las leyes, obediente a las autoridades legítimamente constituidas y, por último, ser justo y benéfico".⁴⁸ Aquest procés d'educació global es portava a terme per mitjà del "desarrollo de todas sus facultades y en especial de las físicas. Nada contribuirá a este último objeto con más eficacia que la gimnástica, tan olvidada en nuestros días".⁴⁹ L'experiència, però, va tenir una durada molt breu, ja que el 4 de novembre de 1823 deu mil soldats francesos entraven a Barcelona i acabaven amb aquesta i moltes altres experiències impulsades pel règim liberal. De tota manera, les principals iniciatives que va promoure l'exèrcit respecte a l'educació física les va dur a terme fora de Catalunya. Entre aquestes iniciatives cal destacar la creació, el 1866, del gimnàs de l'Escola Militar d'Artilleria de Segòvia, duta a terme pel comte de Villalobos. Aquest personatge,

---

47. Per a una aproximació més detallada de la introducció de l'educació física en el sistema educatiu espanyol, vegeu Xan Cambeiro Martínez, *El proceso de institucionalización de la educación física en la España contemporánea*. Divisió de Ciències de l'Educació, Universitat de Barcelona, 1997.

48. Juan Miguel Roth, *Ordenanzas...* pàg. 42.

49. Juan Miguel Roth, *Ordenanzas...* pàg. 5.

gràcies a la seva condició d'aristòcrata, havia viatjat per França i Alemanya, on va entrar en contacte amb les idees de Jahn i Amorós, i, posteriorment, les va introduir al gimnàs esmentat. Més endavant va dirigir el Gimnasio Real, on va arribar a instal·lar 32 màquines dissenyades per ell mateix.

Al cap de poc temps, i si bé no es pot dir que directament influenciat per aquests nous corrents, però sí indirectament, es va crear a Madrid el 1883 l'Escuela Central de Gimnástica, que va obrir definitivament el 1887, al mateix temps que la gimnàstica es feia obligatòria a l'ensenyament secundari, tot i que les primeres càtedres no es van crear fins al 1892.⁵⁰ La creació de l'Escuela Central de Gimnástica va estar propiciada per l'arribada al poder dels liberals el 1881, amb Sagasta de president del Govern. La fundació de l'Escuela representava un pas important dins de les moltes reformes que els liberals estaven impulsant en tot el sistema educatiu. Entre d'altres accions cal destacar la restauració de la llibertat de càtedra (1881), la creació del Museo Pedagógico (1882) o la llibertat d'impremta (1883). Però la caiguda del Govern Sagasta a finals de 1883 va ser el motiu pel qual l'Escuela no va poder iniciar les seves activitats fins al 1887, quan, arran de la mort d'Alfons XIII, Sagasta va tornar al Govern.

Durant el procés de creació, de l'elecció del professorat i en el funcionament mateix del centre, es va posar en evidència l'enfrontament entre dues concepcions ben diferenciades de l'educació física. La concepció militarista, clarament influenciada per Amorós, i que volia reproduir el model dels batallons escolars francesos; un clar representant d'aquesta línia seria el professor Francisco Pedregal Prida, capità de l'exèrcit que, juntament amb l'ajudant de metge Adolfo Peralta, va publicar el manual *La educación gimnástica civil y militar*, en què defensava aquesta concepció de l'educació física. L'altre vessant és un concepte completament oposat, era el que defensaven els professors propers a la *Institución Libre de*

Enseñanza i el seu creador, Francisco Giner de los Ríos. Aquests professors, entre els quals podríem destacar Alfredo Serrano Fatigati o Alejandro San Martín,⁵¹ defensaven un concepte més lúdic de l'educació física, i la utilització del joc com a principal eina pedagògica; una idea dels objectius d'aquest corrent ens la podrien donar les paraules d'un dels seus principals defensors, Pedro de Alcantara García Navarro:

Mientras que la gimnasia con aparatos pierde terreno en (las escuelas)... lo gana la llamada de sala por considerarse... más apropiada que la otra... (Y) empieza a determinarse una nueva tendencia que ha sido muy bien recibida en el campo de la Pedagogia y que gana bastante terreno... iniciada y mantenida especialmente por H. Spencer, en Inglaterra, por Guillaume, en Bélgica, por Joly y Pecaute, en Francia y por la "Institución Libre de Enseñanza" entre nosotros, de sustituir la gimnasia por el juego, a la manera que ya lo pensara y pusiera por obra Froebel...⁵²

L'enfrontament entre aquestes dues concepcions es va mantenir al si de l'Escuela durant la seva vida acadèmica i, com veurem més endavant, es va anar reproduint al llarg de la història recent de l'educació física al nostre país.

3.3.2.2. ELS HIGIENISTES

Durant el segle XIX un dels principals problemes de les ciutats de Catalunya, i principalment de Barcelona, era les pèssimes condicions sanitàries de la majoria de la població i

---

50. Xavier Pujades i Carles Santacana, *Història il·lustrada de l'esport a Catalunya*, pàg. 40.

51. Anastasio Martínez, "Datos para la historia de una iniciativa fallida", *Revista de Historia de la Educación*, núm. 14-15, pàg. 126.

52. Pedro de Alcántara García Navarro, *De las teorías modernas acerca de la educación física*, pàg. 112.

especialment les que patien els infants; els nivells de tuberculosi entre els joves arribaven a cotes alarmants. Davant d'aquesta situació, tota una generació de metges preocupats pel seu entorn van divulgar les pràctiques físiques per tal de millorar la qualitat de vida dels seus conciutadans i, com veurem més endavant, van ser els principals impulsors de la gimnàstica a casa nostra. La figura més destacada d'aquest moviment és, sens dubte, el metge barceloní José de Letamendi (1828-1897). Aquest il·lustre català concebia l'educació com la medicina, d'una manera unitària, tal com ho va fer arribar el professor Sansvisens,⁵³ que va recollir el seu pensament, que comportava la idea d'educació integral, per la qual l'educació física era indispensable per a l'educació moral, de la mateixa manera que la medicina del cos requeria la cura de l'ànima.

La filosofia de Letamendi, pel que fa a l'educació corporal, va tenir l'oportunitat de reflectir-se amb motiu de l'encàrrec que el bisbe de la diòcesi de Barcelona li va fer per dur a terme les anomenades Escuelas Populares, especialment pensades per a les classes més desfavorides. El treball que va preparar Letamendi, un autèntic recull de la seva filosofia, va ser recopilat i publicat pel seu deixeble, Rafael Forns, a les *Obras completas*. Dins d'aquesta obra hi ha la proposta amb el títol "La gimnàstica cristiana", que l'autor divideix en deu capítols: primer, preàmbul, objecte i pla de exposició; segon, introducció i intenció de las Escuelas Populares; tercer, criteris que s'han de seguir: a) l'educació física i moral, b) la conversió de la gimnàstica grega al cristianisme, c) el procés de la conversió; quart, proposicions bàsiques; cinquè, realització del pla; sisè, sistemes, exercicis especials; setè, pla d'una Academia Popular; vuitè, resumen històric; novè, conclusions, i desè, documentació bibliogràfica.

---

53. Alexandre Sanvisens, "Conversión de la gimnástica griega al cristianismo según José de Letamendi", *Revista de Historia de la Educación*, núm. 14-15, pàg. 101-124.

Al llarg de l'obra, Letamendi fa una defensa aferrissada de la gimnàstica grega i de la seva adaptació al cristianisme, fa una relació entre virtut i salut i creu que la millora de la condició orgànica servirà per millorar força moral que segons ell es trobava força deteriorada. Dins del primer capítol, "La educación física y moral", l'autor s'expressa de la manera següent: "¿Será médico de verdad quien sólo conozca el cuerpo, ni preceptor de verdad quien sólo conozca el alma? No, y cien millones de veces no. En primer lugar, no existen dos educaciones, sino una sola por ser uno solo el sujeto educando; mas como ése tiene cuerpo y alma, son dos suertes, físicos y morales, los medios que integran la educación única. En segundo lugar, yo sé por experiencia, ya un tanto dilatada, hasta qué punto manejando bien un cuerpo se levanta un espíritu, e influyendo diestramente sobre un espíritu se regenera un cuerpo".⁵⁴ És així com, segons la recopilació dels seus escrits, Letamendi va explicant pas a pas tot el procés per a la creació de les Escuelas Populares, que li havia estat encomanat. Un altre capítol que mereix especial atenció és "Ejercicios especiales", en què explica els exercicis més adients per desenvolupar cada sistema orgànic.

La classificació que en fa és la següent:

- A) **Exercicis especials de locomoció general:** cursa, salt, lluita, disc i barra, esgrima i altres.
- B) **Exercicis especials per a l'enfortiment de la pell:** dutxes, sudacions i altres.
- C) **Exercicis especials del sistema circulatori:** els relaciona amb els altres principis.
- D) **Exercicis especials del sistema respiratori:** cant, declamació i cant a la cursa.
- E) **Exercicis especials per a la vista:** dards, punteria amb arma de foc, etc.
- F) **Exercicis especials del sistema digestiu:** la sobrietat gimnàstica.
- G) **Exercicis especials excitants del sistema cerebral:** discussions, comentaris de temes, memoritzacions ràpides i lentes, etc.

---

54. José de Letamendi, *Obras completas*, pàg. 106.

L'obra que Letamendi va dur a terme durant la seva vida té el paper destacadíssim de ser una de les precursors de l'higienisme a casa nostra. Però, a finals del segle passat ja hi havia a Catalunya, i també a la resta de l'Estat espanyol, un gran nombre de metges que van donar un impuls extraordinari a l'educació física en general i a la gimnàstica en particular. Un bon exemple del paper predominant que aquest sector va tenir ens el dóna el fet que el 1906, en una reunió de la Federación Gimnástica Española (FGE), dels catorze membres que hi participaven onze eren llicenciats en Medicina. Altres higienistes destacats en aquesta tasca divulgativa de l'educació física i l'esport van ser el Dr. Cebeira Rey, que el 1906 editava una secció d'higiene esportiva al diari *El Mundo Deportivo*; el Dr. Rodríguez Méndez, membre de la FGE i un dels fundadors del RCD Espanyol, i el Dr. Joaquim Bonet i Amigó, que al mateix temps que presidia el comitè executiu de la FGE era rector de la Universitat de Barcelona.

En aquest aspecte els higienistes tenen la virtut d'impulsar tant l'esport de competició i la gimnàstica sueca com els programes d'educació física i per primer cop a Catalunya barrejar totes aquestes concepcions de la pràctica física.

3.3.2.3. ELS ESTRANGERS

Dins del marc de la profunda revolució industrial que estava vivint el nostre país a finals del segle passat, els contactes amb l'estranger, principalment amb el nord d'Europa, es van multiplicar per mitjà del cos consular instal·lat a Barcelona, dels molts tècnics que hi van venir per col·laborar en aquest procés de transformació industrial, i dels fills de molts industrials que es van desplaçar per tot Europa per ampliar els estudis i per adaptar-se a les

constants transformacions de la indústria. Pujades i Santacana, en la seva obra *Història il·lustrada de l'esport català*, ens expliquen alguns dels casos més significatius d'aquesta influència, per exemple el procés de fundació del Futbol Club Barcelona per part de Hans Gamper, gran afeccionat a tot tipus d'esport, que havia nascut a Winterthur (Suïssa) el 1877, on havia jugat al FC Excelsior i on havia fundat el FC Zuric. Gamper va arribar a Catalunya el 1898, i va iniciar la seva activitat esportiva al Gimnàs Solé, que, com veurem més endavant, va ser un dels bressols de l'esport català. Ben aviat, i juntament amb altres socis de l'esmentat gimnàs, va llançar la famosa crida pública l'octubre del 1898, que va propiciar la fundació del FC Barcelona. Els contactes de Gamper amb la colònia suïssa de Barcelona, així com els de l'alemany Udo Steinberg amb l'alemanya i molt especialment els dels germans Witty, fills del cònsol anglès, que van permetre contactar amb qualsevol britànic que s'instal·lés, encara que fos provisionalment, a Barcelona, van fer que la major part d'estrangers que venien a Barcelona i volien jugar a futbol ho fessin al FC Barcelona. Això va crear alguns recels i va provocar que altres entitats fundades durant la mateixa època s'oposessin a la participació de jugadors estrangers, com ara la Sociedad Española de Foot-ball, que, posteriorment, es convertiria en el RCD Espanyol. La presència de jugadors i directius estrangers al FC Barcelona era tan important que, fins al 1905, a totes les juntes directives hi va haver un cinquanta per cent de membres d'origen estranger. Dins d'aquest grup els anglesos eren el grup més nombrós; n'hi havia tants que el 1901, quan va morir la reina Victoria d'Anglaterra, es va haver de suspendre un partit en senyal de dol. Malgrat que el FC Barcelona era el principal receptor d'estrangers que volien practicar esport a Barcelona, no fou l'únic. Altres exemples són el col·lectiu d'enginyers de la Fabra i Coats a Barcelona; els de la Canadenca a les comarques lleidatanes; el cas del Sant Andreu FBC, format exclusivament per jugadors escocesos; o bé en el camp de la gimnàstica, la Sociedad

Alemana de Gimnasia a Barcelona, que tenia, entre els seus objectius, practicar la gimnàstica i “cuidar de las costumbres alemanas y del amor a la patria”, a més, per ser-ne soci calia saber alemany. Però, com ja hem comentat, tan important va ser la presència d'estrangers residents a Catalunya com la dels catalans que, per diversos motius, van viatjar a l'estranger i van contactar amb el món de l'esport. Aquest va ser el cas de Gaspart Matas, fill d'un fabricant de suro, que va estudiar a Anglaterra i que va ser l'introduïdor del futbol a Palamós; i també dels fills d'exportadors reusencs que, un cop finalitzats els seus estudis a diversos països, van introduir el tennis a les comarques tarragonines. Però potser els dos exemples més coneguts de catalans que van importar pràctiques esportives del nord són Narcís Masferrer i Bernat Picornell. El primer, Narcís Masferrer i Sala (1867-1941), després d'uns viatges a Alemanya, va fundar el 1887 La Societat Catalana de Gimnàstica, el 1898 va redactar els estatuts de la Federación Gimnástica Española en col·laboració amb David Ferrer i Mitayna. Però la seva tasca no es va limitar només a la gimnàstica, també va ser directiu del FC Barcelona, fundador i director de la revista *Los Deportes*, el 1897, i del diari esportiu *El Mundo Deportivo*. Així mateix, va participar en la creació del Comitè Olímpic Català el 1913 i del Comitè Olímpic Espanyol, quan va ser fundat l'any 1926.

Un altre dels catalans que, per mitjà de les seves estades a l'estranger, va ajudar a introduir determinats esports a Catalunya és Bernat Picornell, que ha estat considerat el pare de la natació catalana. Va néixer a Marsella, on va passar els primers anys de la seva vida i on va començar a practicar la natació i altres esports. Als 18 anys es va traslladar a Barcelona, on, després de contactar amb altres *sportsmen* al Gimnàs Solé, va fundar el Club de Natació Barcelona, del qual, a part de fundador, va ser president durant molts anys. L'èxit de la seva gestió al club cenebista el va portar a presidir la Federació Catalana de Natació i la

La institucionalització de l'activitat física a Catalunya

Federació Espanyola llargues temporades, així com diferents plataformes esportives catalanes com la Confederació Esportiva de Catalunya.

3.3.3. ELS GIMNASOS COM A CONSOLIDACIÓ DE LA PRÀCTICA ESPORTIVA

Carles Santacana⁵⁵ defensa la idea que els gimnasos de casa nostra van crear un model català pel que fa a la pràctica d'activitats físiques, ja que en aquests centres es produeix la fusió entre el corrent centreeuropeu dels diferents moviments gimnàstics i el corrent esportiu anglosaxó. Precisament aquesta concepció de la pràctica esportiva va motivar l'escissió entre els delegats catalans de la Federación Gimnástica Española el 1889. Els catalans defensaven una gimnàstica complementària dels esports atlètics, mentre que els espanyols propugnaven una línia centrada en la pràctica exclusiva de la gimnàstica.

Els gimnasos privats van ser l'origen de molts dels clubs esportius més destacats creats a Catalunya, com ara el Gimnàstic de Tarragona, que va sorgir entre els alumnes del gimnàs de Tomàs Martí. Un altre va ser el Gimnàs Solé, d'on van sorgir el FC Barcelona i el Club de Natació Barcelona; o encara el Gimnàs Vila, d'on va sortir el Català Sport Club.

Precisament, la història d'aquest últim club pot servir d'exemple del destacat paper que van fer els gimnasos privats en la introducció de l'esport a Catalunya i, en aquest cas, ens interessa per sobre dels altres per la incidència que va tenir en la vida de Nemesi Ponsati.

Jaume Vila i Capdevila va néixer el 1860 al poble lleidatà de Les Alujes,⁵⁶ en una família de pagès. Als quinze anys es va traslladar a Barcelona, on va exercir en diferents oficis fins que al cap d'un temps va entrar a treballar al Gimnàs Tolosa, un dels primers establiments d'aquests tipus de la ciutat de Barcelona. Allà va aprendre l'ofici i a poc a poc va anar fent-hi aportacions pròpies, i amb l'ajuda d'un ferrer de les Moles va fabricar una sèrie de politges que constituïen una autèntica novetat en aquell temps, i que combinades amb diferents pesos, cordes i escales ortopèdiques eren utilitzades en la sèrie d'exercicis que feia

---

55. Carles Santacana, *L'inici de l'esport modern a Catalunya*, pàg. 40-41.

56. Lluís Permanyer, "Jaume Vila, pionero de gimnasia y futbol", *La Vanguardia*, 2-4-1989, pàg. 34.

practicar als seus deixebles i que va sistematitzar amb diferents taules que s'anaven repetint segons el dia de la setmana; a aquest sistema el va batejar amb el nom de *cultura física*. A finals de segle va fundar el seu gimnàs, situat al carrer Xuclà, i els seus alumnes participaven en els diferents festivals que a finals de segle se celebraven molts diumenges a la ciutat de Barcelona; sobretot pel ressò popular que adquiriren, cal destacar els del parc de la Ciutadella. La seva fama va anar creixent, de manera que la Federación Española de Gimnasia li va atorgar el primer Diploma d'Honor de Gimnàstica, que va crear el pintor Antoni Utrillo especialment per a aquella ocasió. A part de les demostracions gimnàstiques que periòdicament realitzaven, aprofitaven els diumenges per organitzar tota mena de competicions i excursions, per això, cada cop amb més freqüència, anaven al gimnàs boxejadors, ciclistes i sportsmen per tal de millorar el que avui entenem com a condició física. Entre els esports que practicaven, destacava el futbol, per a la pràctica del qual tenien llogat un camp al Velòdrom, on van fundar el Català Sport Club. De fet, Joan Gamper va anar a veure'l amb la intenció que l'ajudés a crear un club de futbol ben estructurat, però Jaume Vila va refusar la proposta, ja que rebutjava aquesta pràctica excessivament reglamentada. Per ell el futbol era un complement de la formació integral que es donava amb la gimnàstica, a més, el Català Sport Club va seguir la política de no acceptar estrangers entre els seus socis, tot i que alguns que hi van col·laborar van ser nomenats socis honoraris. El 1904, el Català Sport Club i el RCD Espanyol van decidir fusionar-se, i Jaume Vila va exercir les funcions de president, efectiu primer i honorari amb posterioritat. Amb tot això, el gimnàs del carrer Xuclà es va anar fent petit i el 1917 es va traslladar en un local més ampli, al número 87 del carrer Pau Claris, on ha funcionat fins a l'actualitat. Un altra aportació fonamental que Jaume Vila va fer per a la introducció de la cultura física a casa nostra va ser la transmissió de la importància de l'educació física a tota una generació de

mestres que posteriorment revolucionarien l'ensenyança a Catalunya. Aquesta tasca la va portar a terme com a professor d'Educació Física a l'Escola de Mestres de Joan Bardina, els alumnes de la qual anaven al seu gimnàs a rebre lliçons de cultura física. Entre aquests alumnes, hi havia homes com Artur Martorell, Pere Vergés i molts altres. En les memòries d'aquesta Escola de Mestres, Joan Bardina parla de la manera següent de Jaume Vila i de les seves classes d'educació física:

La nostra primera preocupació fou la gimnàssia obligatòria pera tots, nòys y noyes. Y vam tenir la sort de trovar un tècnich tant refinat en procediments y fanatich per aquèstes còses com generós y modest en les seves pretensions pecuniàries: Jaume Vila, del carrer Xuclá.

Tot Barcelona conèix aquèll santuari de la gimnàssia nòva, hont no'sfa moviment sense un profón estudi fisiològich, hont hi van dotzènes de joves y senyorètes a vigorisarse sota la direcció del qui n'es l'ánima. Allá han anat, quatre dies a la setmana, els alumnes de la nostra Escola. Són els primers futurs mestres espanyols que fan sistemàticament gimnàssia, fentse fòrts als demés...⁵⁷

Bardina s'enorgulleix del fet que algunes noies que abans d'anar a gimnàs eren mig raquítiques gaudeixen d'un aspecte saludable, de molts nois que tenien el tòrax enfonsat i que després no l'hi tenen; però el que destaca per sobre de tot és l'entusiasme que per la gimnàstica ha sabut encomanar el mestre Vila a tots els seus deixebles.

La transcendència del gimnàs es va anar eixamplant, no tan sols entre els *sportsmen* de la ciutat, sinó també entre l'elit i la burgesia de Barcelona. A més de Nemesi Ponsati, van ser clients regulars del gimnàs el doctor Arruga, el fabricant Rodes, el financer Girona i molts

---

57. Joan Bardina, Memòria del curs 1906-07, pàg. 29-30.

altres. Però potser la millor manera de resumir la filosofia de Jaume Vila és reproduir el pergamí emmarcat que li van entregar els seus deixebles amb motiu d'un homenatge que li van retre el novembre de 1913: "Éssent l'embelliment del cos humà gènesi d'agilitat i fortalesa, a vós Jaume Vila, mestre excels en l'art renovador de l'harmonia clàssica, en el desenrotllo equilibrat i creador de voluntats i d'energies, rendim ara homenatge de coral agraïment i de pregon respecte. Barcelona, novembre de 1913."

3.3.4. EL MOVIMENT DE RENOVACIÓ PEDAGÒGICA I EL FOMENT DE L'EDUCACIÓ FÍSICA A L'ESCOLA

A finals del segle XIX la situació de l'ensenyament a Catalunya i a tot Espanya es pot considerar com a catastròfica. El fet que el 1900 l'analfabetisme a Espanya se situés al voltant del 64%, quan als països del nord i del centre d'Europa era un problema gairebé resolt, és un fidel reflex d'aquesta situació deguda, en part, a l'actitud de desinterès que l'Estat prenia enfront de l'ensenyament. Alexandre Galí va descriure perfectament aquesta actitud en un article publicat el 1961: "La clau del sistema fou la famosa Ley de Instrucción Pública de 9 de setembre de 1857, coneguda per la llei Moyano, una llei tan perfectament adaptada a la idiosincràsia de l'Estat espanyol, que l'any 1936 encara era vigent com si no hagués passat res al món. El secret d'aquesta llei és molt senzill: es tractava d'un perfecte simulacre. Si hagués estat simplement teòrica, quelcom així com una exposició de principis, s'hauria pogut esperar que darrera d'ella vingués alguna cosa positiva; però no, la llei ho deixava tot resolt dins d'una perfecta ortodòxia d'ensenyament d'Estat, sense que l'Estat hi hagués de posar res, és a dir, sense cap contingut real: un pit de pollastre sense pollastre. I tot a base d'un criteri que admira de tan senzill: l'escola primària (la pública, evidentment) la pagava el municipi; l'ensenyament secundari, professional i tècnic, corresponia a la província; l'Estat es quedava, per una banda, amb l'ensenyament universitari, que amb prou feines li costava algun sacrifici, i per l'altra, el dret omnímode de manar-ho tot."

De fet, la llei Moyano és un refregit de plans i decrets que es van succeint fins a la meitat del segle XIX, cada vegada més conservadors i més allunyats dels plantejaments pedagògics i polítics del principi, amb la Constitució de Cadis i amb l'informe Quintana, que resumia a l'espanyola l'ideari pedagògic liberal progressista.

A finals del segle passat sorgeix a Catalunya un moviment moltes vegades al marge de l'ensenyança institucionalitzada, que reivindica una educació de la infància basada en l'educació integral, la participació de l'alumne i la incorporació d'uns valors cívics, que representaven un autèntic trencament amb el model d'ensenyança oficial. Es tracta d'un moviment heterogeni on tenen cabuda diferents iniciatives pedagògiques, polítiques i, fins i tot, personals, conegut amb el nom de *Moviment de Renovació Pedagògica*. Aquesta situació va fer viure un moment realment especial en la pedagogia catalana, i va formar part de tota una generació d'homes que van creure en un model de país avançat, lliure i democràtic.

L'Escola Nova, que responia a aquests ideals, va tenir un fort impuls a l'Europa central a finals del segle XIX, però a Catalunya va arribar a principis del segle XX per mitjà de dos processos completament diferents. Per una banda, fruit del moviment obrer anarquista de principis de segle, les escoles anarquistes, les més conegudes de les quals van ser l'Escola Moderna de Francesc Ferrer i Guàrdia i d'altres escoles modernes sorgides al llarg del territori català. Aquest tipus d'escoles, que van introduir l'ensenyament laic, la coeducació i la formació de ciutadans lliures, van tenir un gran pes a la Catalunya industrialitzada i anarquista dels primers anys del segle –anaven lligades amb altres iniciatives pedagògiques i educatives que ara anomenariem *informals*, com ateneus, biblioteques, publicacions pròpies, ensenyament d'adults, etc.–, tant que l'Estat va aprofitar els fets de la Setmana Tràgica per afusellar el seu principal ideòleg, Francesc Ferrer.

Per l'altra, una altra fita pedagògica important, que possibilitarà moltes situacions educatives que donaran lloc a l'anomenada *Escola Activa* a casa nostra, va ser el corrent sorgit a Madrid, on el 1876 Francisco Giner de los Ríos i molts altres intel·lectuals i professors expulsats de la universitat després de la Restauració van fundar la Institución

Libre de Enseñanza. En aquest centre modèlic es van assajar, en règim de coeducació, els mètodes de Fröbel i Pestalozzi, es va afavorir la intuïció i el treball personal i creador, com també la individualització de la tasca educativa fora i dins de l'escola. La Institución va donar un paper destacat a l'educació física, tal com Giner ho explica: “Desde el principio, 1878, nuestros discípulos han salido diariamente con sus profesores, entre las clases de la mañana y de la tarde, a jugar en algún sitio abierto, además de consagrar por entero toda la tarde de los miércoles y con frecuencia la mañana de los domingos a partidos organizados de pelota.”⁵⁸

La influència de la Institución va arribar a Catalunya per les estades que molts joves pedagogs catalans hi van fer, gràcies a les beques que la Junta de Ampliación de Estudios va concedir a molts mestres catalans perquè viatgessin a l'estranger, cosa que els va permetre el contacte amb els centres més avançats del continent, i per la gran tasca que dugué a terme Hermenegildo Giner de los Ríos, germà de Francisco, que, des del seu càrrec de regidor de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, va donar suport a moltes de les iniciatives innovadores que es van produir a la Ciutat Comtal.

3.3.4.1. ELS INICIS DE L'ESCOLA NOVA A CATALUNYA

Els precedents més significatius de la implantació d'aquest moviment al Principat els trobem l'any 1886. Quan les escoles normals passen a dependre econòmicament de l'Estat, es comencen a detectar esforços incipients del magisteri públic per a la millora professional, com ara els congressos pedagògics de Madrid i Barcelona. L'any 1898 es funda l'escola Sant Jordi de Flos i Calcat i un any més tard l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, i els mestres públics passen a ser pagats per l'Estat.

---

58. Francisco Giner de los Ríos, *Obras completas*, tom XII, pàg. 48.

El 1901 es funda l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia, on, com ja hem dit anteriorment, l'educació física pren un paper determinant; però també és una escola lliurepensadora que opta pels aspectes més lúdics i creatius de l'educació física. A continuació reproduïm un text que ens donarà una idea molt entenedora de quina orientació es volia donar a l'educació física dins l'Escola Moderna.

Els Jocs

El joc és indispensable per als infants. Pel que fa a la seva constitució, salut i desenvolupament físic, tothom hi estarà d'acord; però passa que només pensem atenció en la quantitat de desenvolupament físic que produeixen els jocs. D'aquí ve que aquests hagin estat substituïts pel gimnàs, com un equivalent excel·lent, tot creient alguns que s'hi ha guanyat amb la substitució.

R. Columbié⁵⁹

Columbié es fonamenta en Spencer i defensa que l'alegria és el tònic més poderós per als infants i, per tant, tal com hem vist, defensa una educació física basada en el joc davant d'una concepció de la gimnàstica massa rígida i que no oferia estímuls mentals als alumnes. Malauradament, i com ja hem explicat abans, l'experiència de l'Escola Moderna va acabar prematurament el 1906.

3.3.4.2. ALTRES CORRENTS IDEOLÒGICS DINS L'ESCOLA NOVA

Altres línies d'aquest moviment, que se situaven més allunyades de l'entorn anarquista, i que a la fi van tenir més repercussió, van ser totes les iniciatives privades nascudes per

---

59. Rogeli Columbié, un cubà emigrat a la metròpoli, establert a Barcelona la dècada dels setanta, fou un estret col·laborador

millorar la qualitat de l'ensenyament a casa nostra, i que comprenien un ampli espectre que anava des del nacionalisme moderat fins al progressisme més vinculat a l'esquerra, però amb el denominador comú de compartir una visió profundament humanista de l'educació.

Alguns dels projectes més significatius d'aquest corrent van ser l'Escola Horaciana de Pau Vila, la Integral d'Alban Rosell, l'Escola Vallparadís d'Alexandre Galí, i Art i l'Escola de Mestres de Joan Bardina. Precisament, creiem que aquesta darrera iniciativa mereix un tracte especial, perquè va ser un veritable focus irradiador de les idees progressistes.

3.3.4.3. L'ESCOLA DE MESTRES DE JOAN BARDINA

Joan Bardina va néixer el 1877 a Sant Boi de Llobregat en el si d'una família treballadora. Als deu anys va ingressar al Seminari de Barcelona, on va destacar per la seva capacitat d'estudi. Però les seves col·laboracions al setmanari *El Mestre Tites* li van provocar constants tensions amb els seus superiors, fins que als dinou anys va decidir abandonar el Seminari.

Entre el 1896 i el 1899 estudia el batxillerat a l'institut de Girona i més tard ingressa a la Facultat de Filosofia i Lletres de Barcelona. Durant els anys següents, Bardina reparteix el temps entre el periodisme, l'estudi i una activa militància política en grups d'orientació carlista.

Des del 1902 i fins al 1912 es pot afirmar que Bardina, abocat a l'educació com molts altres intel·lectuals del seu temps, va participar en gran quantitat d'iniciatives pedagògiques, com ara l'organització d'escoles catalanes, l'orientació de la política educativa de la Lliga, l'elaboració de llibres de text, etc. Al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat a Barcelona el 1906, va presentar una comunicació titulada "Guia pedagògica per a

---

de Ferrer i Guàrdia a l'Escola Moderna.

escriure les vocals àtones dubtoses *oe* y *ou*” i també va defensar una ponència titulada “La llengua catalana és l’única apta, tractant-se de catalans, per a l’instrucció dels noys y dels grans”.

El 1906, el pedagog santboià va fundar la que potser és la seva obra més coneguda, l’Escola de Mestres. Aquesta iniciativa, que només va durar tres anys, va tenir un extraordinari ressò, perquè representava un veritable focus impulsor de les seves idees renovadores i progressistes. L’Escola era al carrer de Sant Francesc, 23, i hi van col·laborar pedagogs del prestigi d’Alexandre Galí, la seva esposa Josefa Soronellas o Jaume Vila, al gimnàs del qual, com ja hem explicat, hi anaven els alumnes del centre per practicar-hi l’educació física, entre aquests podríem destacar Artur Martorell, Miquel Fornaguera, Joan Batllori i molts altres, que posteriorment difondrien la filosofia del centre per tot Catalunya. Tot i que en l’apartat en què tractàvem els gimnasos ja hem fet alguna referència a la importància que l’Escola donava a l’educació física, no podem estar-nos de tornar a repetir una citació del mateix Joan Bardina en les memòries del centre: “Som la única Normal d’Espanya en que les nòyes alumnes de màestra fan gimnàssia; la única en que’ls nòys alumnes la fassin realment, y no solsament’ en un paper que firma a la fi del furs un professor, per òbra y gràcia de 10 pessètes. Nosaltres-no obligats per la llei-tením per la gimnàssia un entusiasme gròs, una fe viva. Y la fan els nòstres alumnes amb una tan extraordinària afició, que gent vulgar tataria d’imprudenta.”⁶⁰

El 1910, l’Escola de Mestres tancava les portes per motius econòmics. Poc temps després un dels mestres de l’Escola, Alexandre Galí, fundava l’Escola Vallparadís de Terrassa i en nomenava sotsdirector Artur Martorell, que com ja hem comentat havia estat alumne de l’Escola de Mestres. A l’Escola Vallparadís es va promoure l’esport d’una manera organitzada dins de l’horari escolar, i es pot considerar la porta d’entrada de diferents

esports a Catalunya i a Espanya, com a exemples podríem citar l'hoquei i el bàsquet. Precisament la introducció del bàsquet ha estat generalment atribuïda al pare Eusebi Millán, que en tornar de l'illa de Cuba, on havia fet de missioner, va ser destinat als Escolapis de les Rondes barcelonines. Però el descobriment d'una notícia al vell diari terrassenc *Crònica Social*, del 4 de març de 1913, on hi deia: "Basketball. Al camp Vallparadís, d'aquí poc, els petits alumnes de l'escola del mateix nom practicaran aquest nou esport desconegut fins avui per nosaltres", fa que com a mínim pensem que el bàsquet va tenir diferents vies de penetració al nostre país.

L'Escola Vallparadís va funcionar fins al 1915, any en què el seu director, Alexandre Galf, comença a treballar al Consell de Pedagogia de la Diputació de Barcelona.

Com explicarem més endavant, l'Escola de Mestres de Joan Bardina i la filosofia que propugnava estem segurs que va influir directament o indirectament Nemesi Ponsati, que pocs anys després seria alumne destacat de Jaume Vila, el mateix professor de gimnàstica que van tenir tots aquests pedagogs.

3.3.4.4. L'ESCOLA NOVA PÚBLICA

Ja hem comentat que la situació de l'ensenyança pública era francament desastrosa a començament de segle. Però l'arribada a l'Ajuntament de Barcelona de la Lliga Regionalista i dels republicans radicals lerrouxistes, amb un cert consens, li va donar un nou tarannà.

Una de les primeres fites, que malauradament no va prosperar perquè la dreta s'oposava a la coeducació i a la neutralitat religiosa, va ser el pressupost de cultura del 1908. La ciutat tenia la necessitat de refer i impulsar l'ensenyament, sobretot el primari. Les escoles de

---

60. Joan Bardina, Memòria del curs 1907-1908, pàg. 14.

l'època no reunien les condicions mínimes higièniques –estaven situades en pisos, en molts casos particulars– ni les condicions pedagògiques, moltes eren unitàries i sense una organització adient. Això va portar el Consistori a concedir una gran importància a la qüestió escolar a l'hora d'elaborar l'esmentat pressupost, impulsat i redactat per Pere Coromines, Joan Bardina i Lluís de Zulueta.

Alguns anys més tard, però, l'Ajuntament va endegar una veritable tasca de renovació escolar. Aquesta renovació va afectar, d'una banda, l'aspecte de creació de nous edificis millors, amb més condicions higièniques, més saludables, com apuntava Manuel Ainaud en *Les construccions escolars de Barcelona*: “És, doncs, la necessitat de cercar un alberg més sanítós per als infants que acudien en gran nombre a aquestes escoles, el que primordialment dóna origen a aquesta arquitectura especial, amb què es distingeixen els edificis destinats per a escoles públiques, en aquelles nacions que als problemes de la instrucció primària han dedicat especial atenció.”⁶¹

Però aquesta renovació va anar més enllà, va tenir l'esperit de transformació social i educativa, es va encomanar de la idea il·lustrada que s'anava escampant per Europa en aquells anys, de dotar de “llums” també els sectors de població més desfavorits. Es tractava d'aconseguir una escolarització bàsica de qualitat i gratuïta, que millorés la qualitat de vida de les classes populars. L'èmfasi, doncs, es posava en la qualitat de l'ensenyament més que no pas en la quantitat. L'interès principal no era l'escolarització de tota la població infantil, com després sí que ho va ser del CENU, i menys una escolarització total a qualsevol preu, sinó la creació d'una “nova escola” per a la ciutat.

---

61. Manuel Ainaud, *Les construccions escolars de Barcelona*, pàg. 162-166.

L'Escola del Bosc, creada el 1914, i magistralment dirigida per Rosa Sensat, és l'inici d'un seguit d'escoles i de grups escolars que, fins als anys trenta, i amb el parèntesi obligat de la dictadura militar, es van obrir gràcies a l'esforç del Consistori barceloní. El Grup Escolar Baixeres, l'Escola Farigola, les Escoles Domènec, l'Escola del Mar, dirigida per Pere Vergés, i d'altres, són el degoteig d'escoles noves públiques que s'anaven instal·lant a Barcelona.

L'Ajuntament havia creat, el 1917, la Comissió de Cultura al capdavant de la qual, com a assessor tècnic, hi havia Manuel Ainaud, profundament compromès amb la tasca de renovació pedagògica. A ell es deu, en gran part, l'embranchida de l'escola pública a Barcelona. Més tard, va estar també al front del Patronat Escolar de Barcelona amb la missió d'estimular la tasca pedagògica dels mestres i de coordinar els centres de manera que tinguessin una certa autonomia respecte als públics nacionals.

Ultra l'ensenyament primari, cal fer esment de la importància que l'Ajuntament va donar a l'educació dels més petits. A més de les consideracions pedagògiques hi havia raons de caràcter socioeconòmic, com ara la incorporació de les dones a treballs industrials amb horaris molt plens i rígids. Sigui com sigui, és remarcable l'interès municipal per una etapa escolar que no es considera com a obligatòria. Des del punt de vista pedagògic, la introducció del mètode Montessori, ben aviat als parvularis barcelonins, i més tard als de la resta de Catalunya, va ser una de les innovacions més importants. A partir de l'any 1914, l'Ajuntament comença a becar mestres per assistir als cursos que la mateixa Maria Montessori imparteix per donar a conèixer la seva metodologia. El 1915 ja hi ha un primer parvulari Montessori, i el 1917 se n'obre un altre, que dirigeix la parvulista Dolors Canals. Posteriorment, hi haurà una tercera "casa dels nens" de l'Ajuntament, el parvulari Forestier.

Una altra obra pedagògica rellevant de l'Ajuntament són les colònies escolars, que si bé van començar amb una finalitat higienista, ben aviat van ser considerades un recurs fonamental per a una educació integral de les criatures. És obligatori citar la colònia Turissa, dirigida per Artur Martorell a Tossa de Mar, i la República d'Infants de Vilamar, a Calafell, encarregada al mateix Pere Vergés.

3.3.4.5. LA VIDA DE PERE VERGÉS

Creiem important destacar, entre tots els grans pedagogs catalans que va donar aquella generació, l'obra de Pere Vergés, perquè l'amistat que al llarg dels anys va mantenir amb Nemesi Ponsati pensem que va poder influir de manera determinant en molts dels plantejaments de Nemesi Ponsati davant la vida.

Pere Vergés i Farrés va néixer el 30 de maig de 1896 en un pis del carrer Mallorca de Barcelona, entre Muntaner i Aribau. Fins als deu anys va assistir de manera intermitent a diverses escoles, entre les quals es troben la de Don Macario, al carrer del Llorer, i la de Sant Lluís, a la Ronda de Sant Pau.

Però la primera escola que veritablement va influir de manera determinant en la seva vida va ser l'Escola Moderna que Ferrer i Guàrdia havia obert al Poble Sec. Als nou anys va descobrir l'ensenyament laic, la coeducació i les tècniques d'escola activa que caracteritzaven aquell centre. Hi va assistir durant dos anys, però passat aquest temps els seus pares, espantats per l'onada d'atemptats anarquistes que vivia la ciutat de Barcelona, van decidir traslladar-lo a les Escoles del districte VI, situades al carrer del Carme, prop de la plaça del Pedró. Des d'una perspectiva metodològica, el canvi no va significar cap trencament, perquè les Escoles, que eren regides per un Patronat i vetllades i ajudades per

l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, mantenien una actitud d'educació integral i prioritzaven la formació humana de manera molt similar a l'Escola Moderna.

Als tretze anys va guanyar una beca de la mateixa fundació per iniciar els estudis de Magisteri, i just quan encara és a segon curs de la carrera es converteix en ajudant dels mestres a les mateixes escoles del districte VI. Ja amb la carrera acabada es fa càrrec dels nois més grans de l'escola i comença a desenvolupar-hi estratègies de pedagogia nova. Alhora, Pere Vergés dedica una part important del seu temps a la pràctica de la natació i el waterpolo al Club de Natació Barcelona, i comparteix aquesta afeció amb el que serà un dels seus millors amics al llarg de tota la vida, Nemesi Ponsati.

A partir del 1917 assisteix a les classes dels Estudis Normals creats per la Mancomunitat de Catalunya, on té com a professors Pompeu Fabra, Joan Creixells i Eladi Homs. D'aquesta època és la seva amistat amb Joan Creixells i amb Joan Salvat-Papasseit i també per aquest temps assisteix a un seminari que impartia Eugeni d'Ors i que, com ell mateix afirmava, va marcar-lo profundament: "El mes d'abril de 1917 vaig passar per primera vegada el llindar del Seminari de Filosofia, per inaugurar com a deixeble el curs privatíssim que d'Ors hi donava. Fou aquell un dels tres passos essencialíssims de la meua vida, el que havia de transcendir de manera definitiva en la maduresa de la meua cultura, l'arrelament a la meua professió, i consolidar el caire del meu esdevenidor."⁶² En aquells anys, tal com afirma el professor González Agápito,⁶³ Eugeni d'Ors, com a màxim definidor del noucentisme, s'esmerçava en la creació d'una *Kulturkampf* catalana. Aquesta vertebració de Catalunya es basava en la pedagogia. José Luis Aranguren ja va deixar palès que tota l'acció i la política orsiana eren, en última instància, pedagogia.

---

62. Robert Saladrigas, *L'Escola del Mar i la renovació pedagògica a Catalunya. Converses amb Pere Vergés*, pàg. 120.

63. Josep González Agápito, *Pere Vergés (Centenari)*, pàg. 52.

L'estiu del 1918, és nomenat director de Banys de Mar per als alumnes de les escoles de Barcelona, probablement va influir en aquest nomenament tant el seu gran coneixement dels esports aquàtics, com el fet que un any abans havia guanyat un premi per la presentació d'un conjunt de gimnàstica sueca d'un grup d'alumnes de les Escoles del districte VI.

El 1920 és nomenat director de les Escoles del districte II, on impulsarà un projecte de modernització i on coneixerà la seva futura muller, Teresa Cadanet. Però l'estiu del mateix any l'Ajuntament de Barcelona va aprovar el projecte de construcció del que seria la gran empresa de la seva vida, L'Escola del Mar. Finalment, el 1922 s'inaugura l'Escola del Mar amb Pere Vergés com a director. Al centre, al mateix temps que un fort contingut higienista, l'escola tractava de reproduir l'ambient d'una petita ciutat, on els mateixos nois i noies es feien responsables de moltes de les activitats que s'hi duïen a terme. L'estiu d'aquell any i amb el mateix esperit de petita polis grega, endegà l'experiència de la Colònia d'Estiu de Vilamar, a Calafell.

La dictadura de Primo de Rivera va significar l'aturada i gairebé la supressió de la majoria dels projectes renovadors. Manuel Ainaud va ser expulsat de l'Ajuntament de Barcelona, però malgrat les dificultats, l'Escola del Mar va resistir i va continuar la seva tasca.

Amb la proclamació de la República, l'Escola del Mar així com les colònies i un gran nombre de projectes renovadors van prendre un impuls extraordinari. Desgraciadament, la Guerra Civil va truncar tots aquests projectes i un capvespre de gener les bombes de l'exèrcit nacional van destruir completament l'Escola del Mar.

Un cop acabada la guerra, l'Escola del Mar va tornar a obrir les portes, primer al palauet de Montjuïc "La Rosaleda" i, posteriorment, al barri del Guinardó. Però l'entorn havia canviat i l'escola no va tornar mai més a ser el projecte capdavanter dels seus primers anys de funcionament.

El 1965, Pere Vergés, amb la col·laboració de Nemesi Ponsati i les aportacions de molta gent interessada en l'educació, va impulsar la creació de l'Escola Garbí, a Esplugues de Llobregat. aquest centre ve ser un dels molts projectes innovadors que la societat civil catalana va començar a impulsar a finals de la dècada dels seixanta. L'Escola Garbí destacava entre les d'aquella època no tan sols pels seus plantejaments pedagògics, sinó pel tractament de la coeducació, de la catalanitat i del gran valor educatiu que es donava a l'educació física i l'esport.

Finalment, el 8 de setembre de 1970 Pere Vergés va morir a Barcelona als 74 anys.

3.3.5. EL CLUB DE NATACIÓ BARCELONA

Ja hem vist com a la ciutat de Barcelona a principis de segle es donen les condicions socioculturals per a l'arrelament de l'esport, i de mica en mica es multipliquen les iniciatives esportives. Però malgrat aquesta sensació de canvi, la ciutat continua vivint d'esquenes al mar. Existeixen diferents balnearis al barri de la Barceloneta, però el desconeixement del mar, la ignorància i les supersticions fan que siguin molt pocs els que s'atreveixin a banyar-se a les aigües del Mediterrani.

El 1905 arriba a Barcelona, procedent de Marsella, Bernat Picornell, fill d'un català instal·lat en aquesta ciutat francesa. Picornell, gran amant dels esports i regular practicant de la natació, les curses a peu, la lluita i el ciclisme, entre altres modalitats esportives, ben aviat s'inscriu en un dels deu gimnasos barcelonins comptabilitzats en aquell moment, el Gimnàs Solé del carrer Montjuïc del Carme, el mateix d'on uns anys abans havia sorgit la fundació del Futbol Club Barcelona. Alhora, Bernat Picornell escriu a les pàgines d'una de les revistes esportives de la ciutat, *El Mundo Deportivo*, fet que aprofita per anunciar, en el número 81 de l'esmentada revista, el 15 de juliol de 1907, la celebració del Campionat d'Espanya de Natació, que havia de tenir lloc el 15 de setembre del mateix any a les aigües del port barceloní. Aquest esdeveniment aplegaria al voltant de Bernat Picornell i del propietari del Gimnàs, Manuel Solé, un grup de *sportsmen* que poc després plantejarien la necessitat de crear un club de natació. Finalment, el 10 de novembre del mateix any va tenir lloc l'assemblea fundacional del Club de Natació Barcelona, a la qual van assistir 30 persones, de les quals van sortir els primers 21 socis fundacionals. La Junta Directiva va quedar composta de la manera següent: president, Bernat Picornell; vicepresident, Manuel Solé; secretari, Josep Mª Vergés; comptador, Juli Marial, i vocal metge, Pere Cercós. Es va establir la quota de 2 pessetes mensuals, i el domicili d'entrenament va quedar instal·lat als

Bany Orientals, en els quals s'havia de pagar una quota mensual d'una pesseta per soci i mes.

La notícia va passar totalment desapercibuda pels diaris d'informació general de la ciutat, però no fou per les dues revistes d'informació esportiva que hi havia a la ciutat de Barcelona, *Los Deportes* i *El Mundo Deportivo*, on, el 14 de novembre, el mateix Bernat Picornell va escriure una crònica sobre l'esdeveniment.

La primera prova oficial organitzada pel CN Barcelona és el Campionat d'Hivern que havia de celebrar-se el dia de Nadal del 1907, però que pel mal estat del mar es va celebrar finalment el 19 de gener. Aquesta competició va ser seguida per prop de 2.000 persones, segons la revista *Los Deportes*, cosa que mostra l'expectació que va despertar entre els barcelonins de l'època. L'any següent el trofeu rep el nom de Copa Nadal, amb el qual se'l coneix avui dia, ja que la Copa Nadal s'ha continuat celebrant fins als nostres dies. El 12 de juliol d'aquell any, el 1908, es va jugar el primer partit de waterpolo entre dos equips del mateix club.

Els socis fundadors del CN Barcelona responien a la imatge que ens hem format dels *sportsmen*, i feien simultàniament tasques de jutges, directius i propagandistes, i participaven en tota mena d'activitats físiques, com curses a peu, partits de waterpolo, curses al mar vestits de carrer i, naturalment, competicions de natació.

El 1910 tenen lloc dues activitats que marquen clarament la línia d'actuació del Club. El juliol d'aquell any el Club, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Barcelona, organitza uns cursets de natació per als nens de les Escoles Catalanes dels districtes II i V barcelonins, una activitat que posteriorment es veuria multiplicada però que en aquell moment va ser veritablement capdavantera. L'altra activitat volia aprofitar l'expansió del moviment

higienista entre els metges barcelonins, per aquest motiu els van trametre una consulta sobre els efectes benèfics dels banys de mar.

El 1919, el Club es trasllada al balneari de Sant Sebastià, al mateix barri barceloní de la Barceloneta, on tindran lloc els primers contactes internacionals, primer amb les tripulacions d'alguns vaixells ancorats al port de Barcelona i, posteriorment, amb equips de natació de Brussel·les, Niça i Mònaco, que es desplacen a Barcelona. El creixement de l'afecció per les activitats aquàtiques fa que es vagin multiplicant els clubs de natació per tota la geografia catalana, entre els quals podem destacar el CN Atlètic, fundat el 1913, o el CN Sabadell, fundat el 1916. Per tant, les activitats dels socis del CN Barcelona, que el 1910 eren prop de 100, s'escampen per tot Catalunya.

El 1914, un temporal destrueix el local de l'entitat i en fa perillar la continuïtat, però en aquells moments presideix la Junta Directiva Ròmul Bosch i Catarineu, fill de l'aleshores vicepresident de la Junta d'Obres del Port. Gràcies a ell, el Club va obtenir la concessió, a l'escullera, d'un terreny de 66 metres de llarg, que va ajudar a l'expansió de l'entitat durant els anys següents.

El 1916 el Club té prop de 500 socis, dels quals 50 són metges, cosa que dóna una visió de la importància que el moviment higienista va tenir en la consolidació del CN Barcelona i de l'esport a Catalunya en general.

L'aspecte negatiu d'aquests anys va ser la manca de trobades internacionals, a causa de la I Guerra Mundial, que per aquells anys afligia Europa.

El 1920 es funda la Federació Espanyola de Natació i, com és lògic, el CN Barcelona i Bernat Picornell en particular hi fan un paper rellevant. L'any següent es constituirà la Federació Catalana.